

चांदोबा

सप्टेंबर १९९०

पाकिस्तानात काय चाललं आहे!

सन १९३३ मध्ये चौधरी रहमत अली यांनी 'पाकिस्तान' हा शब्द निर्माण केला. याचा अर्थ आहे—पवित्र भूमि!

मोहम्मद अली जिन्ना यांच्या नेतृत्वाखाली 'मुस्लीम लीग'ने धर्माच्या आधारावर भारतीय उपखंडाचे दोन तुकडे करण्याबाबत हट्ट धरला. अनेक समजूतदार नेत्यांनी या गोष्टीला विरोध केला होता. स्वातंत्र्य, समता, लोकशाही इत्यादि महान् आदर्श दृष्टीपुढे ठेऊन मानव-जाति एकजुटीने प्रयत्न करीत होती, अशात धर्माच्या नावावर एकाद्या देशाची फाळणी करणे ही पुच्छ-प्रगतीच होती.

भारतात विभिन्न धर्म व संस्कृति एकत्र नांदत आहेत. इथे अनेक भाषा बोलल्या जातात. अनेक आचार-व्यवहार आढळतात. मधून मधून धार्मिक दंगे होत असतील. म्हणून देशाची फाळणी करणे हा काही यावरील तोडगा नव्हे. असल्या समस्या केवळ आपल्याच देशात आहेत असे नाही, अन्य देशात ही आहेत. समजूतदारपणे आपापसात चर्चा करून, योग्य कायदे-कानू बनवून या समस्या सोडविता येणे शक्य आहे. कोणती ही अडचण सोडविता येणारच नाही असं नाही—असं आपला इतिहास सांगतो.

आपल्या देशाच्या प्रमुख नेत्यांनी मुस्लीम लीगला समजून सांगण्याचा परोपरीने प्रयत्न केला की स्वतंत्र पाकिस्तानाचा हट्ट तिने सोडून द्यावा. पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. तशी इंग्रजांची कूटनीति अशी होती की 'विभागणी करा आणि शासन चालू ठेवा.' म्हणून इंग्रजांनी अप्रत्यक्षपणे मुस्लीम लीगला भडकावलं, आपला हट्ट चालू ठेवण्याचा सल्ला दिला.

शेवटी देशाची फाळणी झालीच. तरी पण मुस्लीम लीगला जे प्रांत पाहिजे होते ते सर्व काही मिळाले नाहीत. काश्मीर भारतातच राहिला. यानंतर पाकिस्तानचा एक भाग 'पूर्व पाकिस्तान' बंडखोर बनला आणि बंगला देश स्वतंत्र झाला.

पाकिस्तानशी तुलना केली तर भारतातच मुसलमान लोक अधिक आहेत. ते सर्व अन्य धर्मियांप्रमाणे भारताला आपली मातृभूमि मानतात. पण बंगला देश गमावल्यामुळे जो अपमान झाला, तो पाकिस्तान विसरू शकला नाही. काश्मीर मध्ये बहुसंख्य मुसलमान आहेत, म्हणून काश्मीर पाकिस्तानात आला पाहिजे असा वारंवार आरडा-ओरडा करून दंगे माज-

विण्याचे पाकिस्तानचे धोरण आहे. काश्मीर मधील काही तरुणांना गुप्त रीतीने सैनिकी प्रशिक्षण देऊन त्याच्या मार्फत कुरापती घडविण्यात येत आहेत.

खरं म्हणजे पाकिस्तानांतील स्थानिक परिस्थिति दिवसेंदिवस बिघडत चालली आहे. भारतातून पाकिस्तानात गेलेले मुसलमान आणि पाकिस्तानी मुसलमान यांच्यात नित्य भांडणें, मारामाऱ्या व रक्तपात होत आहे. सरहद्द प्रांतातील पठाणांचा पाकिस्तानी राज्यकर्त्यांवर कधीच विश्वास बसला नाही, म्हणून ते स्वतंत्र होण्याची धमकी देत आहेत. देशातील अंतर्गत चिघळलेल्या परिस्थितीपासून लोकांचे लक्ष अन्यत्र वेधण्यासाठी पाकिस्तानी पुढारी अशा रीतीने काश्मीरसाठी भांडण उकरून काढीत आहेत. धर्माच्या नावावर जनतेला भडकावणे नि मारामाऱ्या व रक्तपात घडवून आणणे हे अत्यन्त निन्दनीय कार्य आहे. धर्माच्या नावावर सामान्य जनतेला धोक्यात आणता येते हे यावरून स्पष्ट होते.

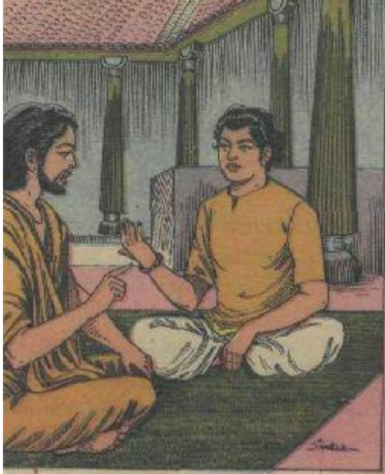
तांब्याचे कडे

सीतापुर गावात श्रीमुख नावाचा एक विद्वान गृहस्थ रहात असे. निस्वार्थ सेवाभावाने तो अनेक विद्यार्थ्यांना विद्यादान करत असे. स्वत:साठी तो कधीच कोणा-समोर हात पसरत नसे. त्यामुळे गावचे लोक पुष्कळदा त्याला बक्षीस-रूपाने काही देऊन त्याच्याबद्दल आपला आदर प्रकट करत. त्याच्या कुटुम्बासाठी आवश्यक अशा सर्वच वस्तु गाववाले त्याच्याकडे आपण होऊनच पोचवत असल्याने त्याचे दिवस सुखासमाधानाने व्यतीत होत असत.

परन्तु श्रीमुखचा मुलगा चतुर्मुख याला मात्र अभ्यासाची मुळीच आवड नव्हती; नेहमीच तो गावात इतरांच्या खोड्या काढत फिरत असे. गाववाले खरे तर त्याच्या खोड्यांमुळे त्रासून गेले होते, परन्तु त्यांच्या मनात श्रीमुखबद्दलचा आदर असल्यामुळे ते हा त्रास निमूटपणे सहन करीत. श्रीमुखला हे सर्व कळत असे, परन्तु त्याला सुधारायचे सर्व प्रयत्न करून तो हारला होता. आपल्या या एकुलत्या एका पोराच्या नशिबात काय आहे याची त्याला नेहमीच चिन्ता लागून राहिलेली असे.

एक दिवस श्रीमुखचा एक जुना विद्यार्थी महानन्द हा त्याला भेटण्यासाठी आला. महानन्दने श्रीमुखकडे सकल शास्त्रांचा अभ्यास केला होता आणि नन्तर कठीण तपस्या करून त्याने अनेक अद्भुत अशा सिद्धि प्राप्त करून घेतल्या होत्या. आता आपला गुरु श्रीमुख याला काही गुरुदक्षिणा देण्याच्या विचाराने तो त्याच्याकडे आला होता.

"तू चांगलं नाव मिळव. तीच माझी खरी गुरुदक्षिणा होईल." श्रीमुख महानन्दला म्हणाला. पण श्रीमुखने आपणाकडून काही घ्यावेच असा महानन्दचा आग्रह होता.

तेव्हा श्रीमुखने त्याच्याजवळ आपल्या मुलाचा–चतुर्मुखचा विषय काढला व गुरुदक्षिणा म्हणून मुलाला सुधारायचे काम त्याच्यावर सोपवले.

महानन्दने चतुर्मुखला बोलावून त्याच्याशी काही गप्पागोष्टी केल्या. एकूण अन्दाज घेऊन त्याला नीट मार्गावर आणायचे प्रयत्नही महानन्दने करून पाहिले. पण पालथ्या घड्यावर पाणी! चतुर्मुखमधे काहीच सुधारणा होईना! शेवटी आपल्या तपोबळाचा वापर करून महानन्दने एक तांब्याचे कडे निर्माण केले आणि ते चतुर्मुखच्या हातात घालून तो म्हणाला–"हे नेहमी आपल्या हातातच राहू दे. ते असले म्हणजे विद्वत्ता आणि सद्वर्तन या बाबतीत तुझ्याशी कोणीही बरोबरी करू शकणार नाही. या कड्यापासून केवळ तुझ्या एकट्याचाच फायदा होईल. रोज आंघोळ झाल्यावर लगेच ते हातात चढवत जा. यामुळे तुझे नक्कीच कल्याण होईल."

त्या दिवसापासून खरोखरीच चतुर्मुख आमूलाग्र बदलून गेला. प्रत्येकाशी तो मोठ्या लीनतेने बोलू लागला. त्याच्या बोलण्यात विलक्षण अशी विद्वत्ताही प्रतीत होऊ लागली! श्रीमुखने आपल्या चिरंजीवाच्या विद्वत्तेची परीक्षा करून त्याला म्हटले–"चतुर्मुख, तुझी विद्वत्ता इथे अशी कुजत रहाणे बरे नव्हे. तू राजधानीला जा आणि प्रसिद्ध अशा विद्वानांसमोर आपल्या विद्वत्तेचं प्रदर्शन कर. अशा प्रकारे तुझी विद्वत्ता सार्थकी लागेल."

पित्याच्या आज्ञेनुसार चतुर्मुख राजधानीला गेला, पण राजाचे दर्शन काही त्याला मिळाले नाही.

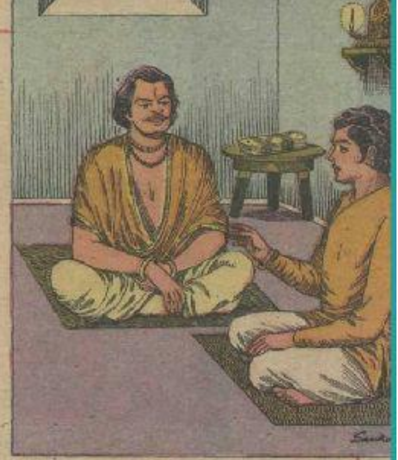
कोणीतरी त्याला सांगितले की विद्वत्ता दाखवून द्यायची असेल तर दरबारी पंडीत विद्याधर याला खूष करायला हवे. हे ऐकून चतुर्मुख विद्याधरकडे गेला. पण त्या दरबारी पंडिताने चिडून, मोठ्याने गर्जत चतुर्मुखला हाकलून लावले!

आता चतुर्मुख वैतागून गेला. त्याला वाटले की आपण परत आपल्या गावी निघून जावे. पण पुन्हा दुसरा विचार असाही आला की आपल्या पित्याची आज्ञा न पाळता तसेच निघून जाणेही योग्य नव्हे.

आणखी काही दिवस गेले आणि चतुर्मुख जवळचे पैसेही संपून गेले. तेव्हा अगतिक होऊन तो रहात असलेल्या खाणावळीच्या मालकाला म्हणाला–"महाराज, माझ्याजवळचा पैसा तर संपून गेला, पण अजूनही मला राजाचे दर्शनही झाले नाही. ते होई पर्यन्त आपण मला इथे राहून दिलेत, तर त्या बदल्यात मी रोज आपणाला गीतासार सांगत जाईन."

चतुर्मुखच्या एकूण चालचलणुकीवर तो मालक खूष होता, त्यामुळे त्याने हा प्रस्ताव मान्य केला. त्या दिवसापासून चतुर्मुख खाणावळ-मालकाला भगवद्गीतेतल्या श्लोकांचा अर्थ सांगू लागला. चतुर्मुखच्या गीतासाराच्या विवरणावर तो मालक फारच मोहून गेला.

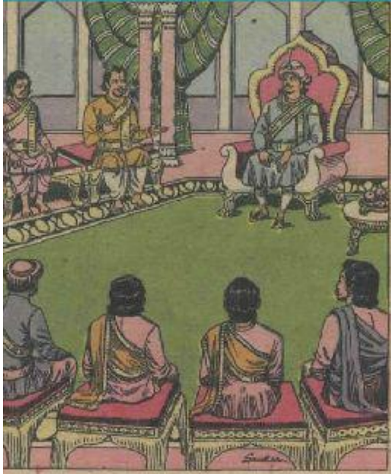
एके दिवशी राजाने राजधानीतल्या सर्वच खाणावळमालकांना बोलावून घेऊन म्हटले–"तुम्ही सर्वजण राजधानीतल्या खाणावळी मोठ्या उत्तम तऱ्हेने चालवत आहात. तुम्ही हे सर्व कसे करू शकता? तुमच्या यशाचे गमक मला सांगाल?"

सर्व खाणावळवाले आपल्या मोठेपणाच्या गोष्टी अगदी अहमहमिकेने सांगू लागले. परंतु चतुर्मुख रहात असलेला खाणावळवाला मात्र म्हणाला–"एका खाणावळीचे असे जे सर्वसाधारण नियम असतात, तेच फक्त मी पाळत असतो. बाकी सर्व त्या देवाची कृपा! बस, त्यामुळेच तर सर्व ठीकठाक चाललंय्!"

राजा यावर आश्चर्याने म्हणाला–"अरे, देवाच्या कृपेच्या गोष्टी कशाला सांगतोस. तुझा स्वतःच्या शक्तीवर विश्वास नाही काय?"

"महाराज, आम्हाला जे करायला हवं ते मी करतोच. पण त्याचं फळ किंवा

त्यातला मोठेपणा हा काही माझा नव्हे. असं पहा, शेतकरी नांगरणी वगैरे करून चांगलं पीक काढू इच्छित असतो. पण पाऊस नीट झाला तरच तो हे करू शकतो ना? पाऊसच नाही पडला तर शेतकऱ्याच्या स्वतःच्या शक्तीचा काय उपयोग? पण पाऊस पडूनही केवळ मानवाच्या प्रयत्नावाचून काहीच होऊ शकत नाही. तेव्हा देवाची कृपा व मानवाची मेहनत या दोन्हीची नितान्त आवश्यकता असते." तो खाणावल-मालक उत्तरला.

यावर राजा तत्काल म्हणाला—"तू तर मोठा ज्ञानी दिसतो आहेस. उद्यांच्या दरबारात मी तुझा सत्कार करीन."

यावर खाणावळवाला चकित होऊन म्हणाला—"महाराज, या सत्काराला मी योग्य नाही. ज्याने मला हे ज्ञान दिलं तो पंडित बिचारा किती दिवसांपासून आपल्या दर्शनाची प्रतीक्षा करत आहे. त्याची इच्छा आपण पूर्ण करावी महाराज!"

दुसऱ्या दिवशी चतुर्मुखला बरोबर घेऊन येण्याची आज्ञा राजाने त्या खाणावळवाल्याला दिली. घरी गेल्यावर हे सर्व वर्तमान त्याने जेव्हा चतुर्मुखला सांगितले तेव्हा त्याने याबद्दल आपली कृतज्ञता व्यक्त केली. दुसऱ्या दिवशी चतुर्मुख राजदरबारात हजर झाला. चतुर्मुखने तेथे जेव्हां पुराणांवर व्याख्यान दिले, तेव्हा दरबारातील सर्व पंडित ते आश्चर्याने ऐकत राहिले!

राजाने चतुर्मुखची प्रशंसा केली. तो म्हणाला—"आपण तर महान पंडित आहात! मला भेटण्यापूर्वी आपण जर पंडित विद्याधर यांना भेटला असतात तर आपल्याला इतके दिवस वाट पहावी लागली नसती."

तेव्हा चतुर्मुखने आपण एकदा विद्याधरची भेट घेतली असल्याबद्दलची वार्ता सांगितली आणि त्यानें चिडून आपल्याला कसे हाकलून दिले, ते ही सांगितले.

हे ऐकून राजाला वाईट वाटले. तो चतुर्मुखला म्हणाला—"महाराज, आपला

असा अपमान झाला, याचे मला फार दुःख होत आहे. मी तर हा आपल्या दरबारचाच अपमान मानतो. आपण स्वतः आमचे दरबारी पंडित विद्याधर यांना काही शिक्षा द्याल, तेव्हाच माझ्या मनाला शान्ति लाभेल."

स्वीकारात्मक डोके हलवून चतुर्मुखने हातातले तांब्याचे कडे काढून राजाच्या हाती दिले. नंतर तो विद्याधरजवळ गेला आणि त्याने अनेक प्रकारे शिवीगाळ करून त्या दरबारी पंडिताची भर दरबारात खूप निन्दा केली. त्यावेळची चतुर्मुखची वागणूक एकाद्या अशिक्षित अडाणी माणसासारखी होती. ते पाहून राजालाही मोठे आश्चर्य वाटले. विद्याधर तर काहीच बोलू शकला नाही; तो बिचारा शरमेने मान खाली घालून अपशब्द ऐकत राहिला.

यानंतर चतुर्मुखने तांब्याचे कडे राजाकडून परत घेऊन हातात घातले. राजा त्याला म्हणाला—"महापंडितजी, मीं आपल्याला एक लहानशी संधी काय दिली, अन् तुम्ही तर विद्याधरला घाणेरड्या शिव्या देऊन त्याची निन्दा केलीत. तुमची वागणूक तर या दरबारालाच अपमानजनक अशी झाली. तरीही मला असं वाटतंय की यात काही विशेष असा अर्थ दडलेला असावा. सांगा बरं काय प्रकार आहे, आम्हाला तरी कळू दे?"

चतुर्मुख मोठ्या अदबीने राजाला म्हणाला—"क्षमा असावी प्रभु, आपल्या वागणुकीची मला स्वतःलाच लाज वाटते आहे. माझा मोठेपणा, हा माझा स्वतःचा नव्हे. तो या तांब्याच्या कड्याचा मोठेपणा आहे." असे म्हणून त्याने आपली स्वतःची कहाणी राजाला कथन केली.

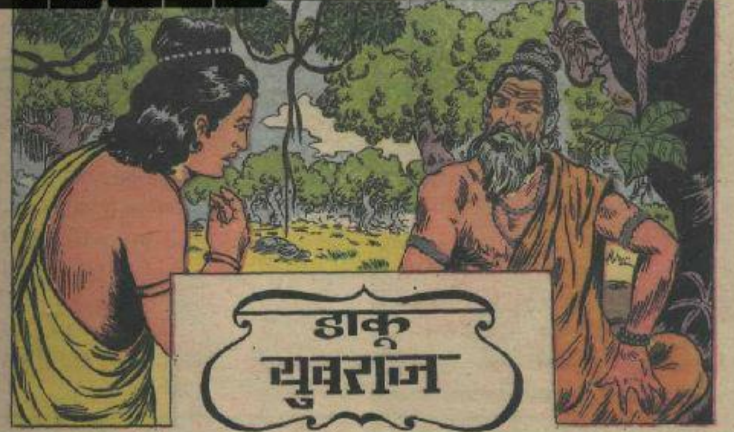
ती ऐकून राजाला आणखीच आश्चर्य वाटले. तो म्हणू लागला—"पंडितोत्तम! मग तुम्ही हे कडं धारण करूनच विद्याधरला शिक्षा द्यायला गेला असतात, तर किती बरं झालं असतं! तुम्ही तर कडं उतरवून माझ्या हाती देऊन विद्याधरची अयोग्य शब्दात निन्दा करायला सरसावलात!

आपणाला हे उचित वाटतं? एका सामान्य खाणावळवाल्याच्या मनात इतके उत्तम संस्कार उत्पन्न करणाऱ्या, आपल्या स्वतःच्या मनात इतका द्वेष कसा काय? मला तर आश्चर्यच वाटतंय याचं! विद्याधरला शिक्षा द्यायला मी सांगितलं तेव्हां तरी आपल्या मनात योग्य विचारच यायला हवे होते ना?"

यावर हळूच हसत चतुर्मुख म्हणाला– "प्रभु, विद्या-विद्वत्ता नसेल तर मी कसा असेन हे तर आपण पाहिलेतच प्रत्यक्ष! माझं पांडित्य मी स्वतः मिळवलेलं नसून ते तांब्याच्या कड्यामुळे साध्य झालं. या पांडित्या मुळेच माझ्यात सद्वर्तन आलं असं मी मानतो. पण विद्याधरने तर हे सिद्ध करून दाखवलं की पांडित्याबरोबर माणूस परिष्कृत होत नसतो! मी जेव्हा प्रथम त्याच्याकडे गेलो त्यावेळी त्याने आपले पांडित्य उचलून जसे काही अन्यत्र कुठे ठेवलं होतं, मी कडं काढून ठेवलं ना, तसं! अन् माझ्या पांडित्याची परीक्षा न करताच त्याने माझी उपेक्षा केली, अपमान केला माझा! त्या वेळी मी जे दुःख अनुभवलं, ते कसं असेल, हे मी त्याला हातातलं कडं उतरवून ठेवून प्रत्ययाला आणून दिलं! आपण म्हणता त्याप्रमाणे मी नेहमीच कडं धारण केलेलं असावं हे उचित व उत्तम! त्याचप्रमाणे प्रत्येक पंडितानेही नेहमीच आपल्या पंडित्याला योग्य अशी वागणूक ठेवावी. राग-द्वेष, अस्मिता-अहंकार यांच्या आहारी न जाता पंडिताने नेहमीच पांडित्याचा मान ठेवावा. हे सांगण्यासाठीच मी असं केलं. तसं पाहिलं तर विद्याधरच काय, पण कोणाबद्दलही माझ्या मनात राग किंवा द्वेष नाही.

चतुर्मुखचा उद्देश आता राजा, विद्याधर व अन्य दरबारी लोकांच्या लक्षात येऊन चुकला. यामुळे त्या सर्वांच्या मनातला चतुर्मुखबद्दलचा आदरभाव दुणावला. राजा तर इतका प्रभावित झाला की त्याने चतुर्मुखची ताबडतोब आपला दरबारी पंडित म्हणून नेमणूक केली व त्याचा मोठा सत्कारही केला.

डाकू युवराज

[११]

[पूर्वकथा: वीरसिंहाने पुन्हा सैन्य जमवायचे ठरवले. त्याने आपल्या नोकरांना आज्ञा दिली, की चन्द्रपुरीहून नवीन शस्त्रे खरेदी करण्यासाठी त्यांनी जनतेकडून धान्य गोळा करावे. जनतेने याबद्दल तीव्र असंतोष व्यक्त केला. वसन्तच्या नेतृत्वाखाली काही युवकांनी जनतेच्या संरक्षणासाठी प्राणपणाने प्रयत्न करायच्या शपथा घेतल्या. यानंतर–]

एके दुपारी जयानन्द मुनि विश्रान्तीसाठी एका झाडाखाली पहुडले असताना त्यांचा एक शिष्य गोविन्द तेथे येऊन म्हणाला–"गुरुजी, एक बुरखाधारी माणूस अलिकडे आपल्या आश्रमापाशी फिरत असलेला दिसतो. झऱ्याचं पाणी पिऊन, डोंगरातल्या गुहांकडे बारकाईने पहात बसलेला असताना काल संध्याकाळी तिसऱ्यांदा पाहिला मी त्याला!"

"होय, दुरून मी ही पाहिलं त्याला, मला वाटतंय की तो कोणी महान् माणूस असावा, अन् काही मोठं महत्वाचं काम अंगिकारूनच तो असा इकडे फिरत असावा. पुन्हा तू त्याला कधी पाहिलंस, तर लगेच मला येऊन सांग. त्याच्याशी बोलायचंय मला." जयानन्द मुनि म्हणाले.

असेच आणखी काही दिवस गेले. एका संध्याकाळी सन्दीप सिंहाच्या शावकाशी

मजेने खेळत होता. त्याला त्या शावकांशी कुस्ती करताना पाहून भल्लूकी मोठ्या खुशीने उड्या मारू लागली. तो बुरखाधारी एका खडकाआड उभा राहून हे दृश्य पहात उभा होता.

इतक्यात जयानन्द मुनींनी मागून त्याच्याजवळ येत म्हटले–"सुस्वागतम्!"

बुरखाधारी एकदम दचकून झर्रकन मागे वळला व मुनींना पाहून, स्वतःला सावरत त्याने नमस्कार केला.

"काही तरी शोधत तू अलिकडे नेहमी या जंगलात फिरत असतोस. मला सांग, काय शोधतो आहेस तू? मी कदाचित् काही मदत करू शकेन तुला!" हसत मुनि म्हणाले.

"मला तर वाटत होतं की माझं इथलं अस्तित्व कोणालाच माहित नाही; आश्चर्यच आहे! आपणाला कसं कळलं?" बुरखाधारीने विचारले.

"तुझ्या बाबतीत वीरसिंहाच्या शिपायांना पत्ता लागेल, अशी मुळिच काळजी करू नकोस तू! कारण इथे आसपास कोणीही आलं तरी मला ताबडतोब कळतं." मुनि म्हणाले.

जरा वेळ नीट पाहून बुरखाधारी मुनींना म्हणाला–"आपणच जयानन्द मुनि ना? आपणाला माझा नमस्कार."

मुनि हसत राहिले. मुनींच्या पायांना हात लावून त्यांना वंदन करत बुरखाधारी म्हणाला–"महात्मन्, माझा मित्र-जयपुरीचा राजा शंकरवर्मा – याच्या तोंडून मी आपणाबद्दल बरेच काही ऐकलंय्! तरी पण, वीरसिंहाच्या गुप्त हेरांबद्दल आपणाला सूचना कोण देतं? मला तर इथे तशी काही खास व्यवस्था, किंवा नोकरचाकर असलेले नजरेस पडलं नाहीत?"

"अरे पण बातमी देण्यासाठी कोणी माणसंच पाहिजेत, असं काही नाही!" आश्चर्याने पहात असलेल्या बुरखाधारीला मुनि म्हणाले.

"म्हणजे, अर्थात् आपणाला काही अतीन्द्रिय शक्ति अवगत आहेत; असंच

ना?" तो वीर अजून आश्चर्याने पहात म्हणाला.

"इतक्याशा क्षुल्लक गोष्टींसाठी अतीन्द्रिय शक्तींची काय जरूर बेटा? अशा शक्ति मिळवण्याऐवजी इथेच आपल्या आसपास असलेल्या प्राण्यांशी दोस्ती करणं अधिक सोपं नव्हे का?" मुनीने त्याला समजावत विचारले.

मुनीच्या या बोलण्याने तो बुरखाधारी फारच खूश झाला.

"महात्मन्, आत्ता मला कळलं की हा लहानसा मुलगा सिंह अन् अस्वलाशी कसा काय खेळतो आहे! पण महाराज, हा मुलगा कोण?" त्याने विचारले.

"तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर देण्यापूर्वी तूच मुळात कोण आहेस, हे जाणून घेणं आवश्यक वाटतं मला!" मुनि म्हणाले.

थोडा वेळ बुरखाधारी गप्पच झाला आणि मग आपला बुरखा काढत तो म्हणाला–"महात्मन्, माझा विश्वास आहे आपणावर!"

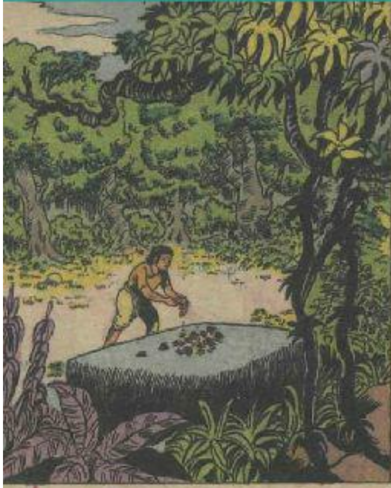
त्याच्या चेहरा पाहून शान्तचित्त होत मुनि म्हणाले–"मला शंका आलीच होती! हा आपलाच पुत्र आहे महाराज! मी एकदाच पूर्वी पाहिलं होतं राजा तुला! अन् या युवराजाच्या चेहऱ्यामुळे ही तुला ओळखणं सोपं गेलं मला!"

राजा शान्तिदेव आश्चर्यचकित झाला! अन् त्याचे डोळे ही भरून आले एकदम!

"राजा, मला खात्री होती, की तू जिवन्त असशील, तर नक्कीच राणीला अन् राजपुत्राला शोधत तू केव्हातरी इकडे येशील. युवराजाला माझ्या हाती सोपवून राणीने प्राण सोडला! तू जिवन्त आहेस, इतके जरी माहीत झाले असते, तर सुखाने प्राण गेला असता तिचा! मी तिला शेवटी म्हटले की – भवितव्याचा भार देवावर टाक, अन् शान्तिपूर्वक डोळे मिटून घे. तसंच केलं बिचारीने!"

आपले उफाळणारे दुःख दाबायचा प्रयत्न करत राजाने विचारले–"पुढं काय झालं?"

एका मोठ्याशा उभ्या पत्थराकडे संकेत करत मुनि म्हणाले–"तिथे पुरलं आम्ही तिला!"

त्या पत्थरावर काही फुलं वाहिलेली दिसत होती.

"युवराज रोज आपल्या आईच्या या समाधीवर फुलं वहातो. त्याचा रोजचा परिपाठच आहे तो!" मुनि म्हणाले.

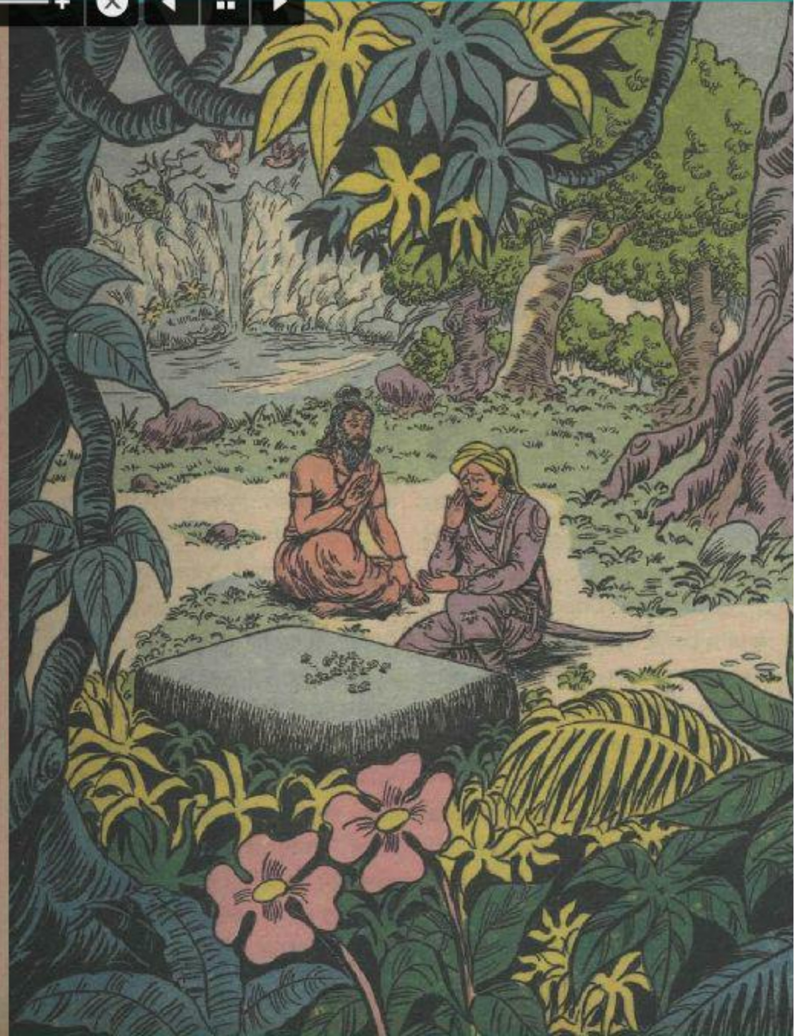
आता मात्र राजा आपले दुःख दाबू शकला नाही. त्या समाधिशिलेजवळ जाऊन, तिला आपले मस्तक टेकवून तो गद्‌गदून रडू लागला. जयानन्द मुनींनी त्याचे योग्य शब्दात सान्त्वन केले.

थोड्या वेळाने संयत होत राजाने विचारले–"मुनिवर, मी आपल्या पुत्राला भेटावं काय?"

"हो! आनन्दाने भेट की! माझी काही हरकत नाही!" मुनि काहीसा विचार करत म्हणाले.

पण राजा जरा गप्प झाला, अन् विचार करत म्हणाला–"मला वाटतंय की आपल्या मनात काही अन्य विचार आहे. आपण जोवर अगदी मनापासून परवानगी देत नाही, तोवर मी भेटणार नाही त्याला!"

"खरंच राजा, सध्या राजकुमार निसर्गसान्निध्यात वाढत माझ्याजवळ सर्व विद्या शिकत आहे. तो अतिशय तीक्ष्ण बुद्धीचा आहे. त्याची ग्रहण-शक्ति अगदी सूक्ष्म आहे. तुला पाहिल्याबरोबर, तूच त्याचा पिता आहेस हे तो ओळखेल; परिणामतः त्याला सर्व सत्यपरिस्थिति कळून चुकेल. आपला इतका धर्मनिष्ठ पिता असा कृष्णकारस्थानाला बळी पडलेला पाहून त्याला अतिशय दुःख होईल, अन् सूडाची भावनाही त्याच्या मनात तीव्र होऊन उठेल. या सर्वांमुळे सध्याच्या त्याच्या शान्त जीवनात आणि पर्यायाने विद्यार्जनातही बाधा येईल – माझ्या मनातली शंका हीच आहे!" मुनि म्हणाले.

"होय, तेही खरंच! आपले विचार अगदी पूर्णतः बरोबर आहेत." राजाने कबुली देत म्हटले.

"आज ना उद्या त्याला सर्व कळेल हे नक्कीच! अन् मगच तो आपल्या मनाने आपलं कर्तव्य पार पाडील. पण अजून ती वेळ आलेली नाही. मला वाटतं, आपल्याला अजून काही काळ वाट पहायला हवी." मुनि म्हणाले.

"होय महात्मन्! आपलं बोलणं पटलं मला. मुलाच्या प्रगती-आड येणारं प्रेम आत्ता दाखवणं योग्य नव्हे." राजा म्हणाला.

"का बरं?" मुनीने आश्चर्याने विचारले.

"कारण आज आपणाजवळ तो जे शिकत आहे, ते तर मी त्याला शिकवू शकणार नाही! आपल्याजवळ त्याला ज्या सोयी उपलब्ध आहेत, तितक्याही माझ्या आजच्या परिस्थितीत माझ्याजवळ मिळणार नाहीत. मी त्याच्या कल्याणासाठी काही वेळही देऊ शकणार नाही. अन् त्यापेक्षाही काही खास जबाबदारी मला पार पाडायची आहे. तो सर्व बोजा केवळ माझ्याच खांद्यावर आहे." राजाने म्हटले.

"अशीं कोणती महत्वाची जबाबदारी आहे?" मुनींनी विचारले.

"सुमेध राज्याच्या सध्याच्या परिस्थितीबद्दल आपणाला कितपत माहिती आहे, याची मला कल्पना नाही. मला, राणीला अन् शेवटी माझ्या पुत्राला ही मारून टाकायचा कट रचला वीरसिंहाने! मी जिवन्त आहे का मेलो, किंवा माझ्या बायको व मुलाचे काय झाले याबद्दल त्याला काहीच माहिती नाही. पण मी मात्र बरोबर त्याच्या मागावर राहिलो आहे. त्यामुळे त्याची मनःशान्ति नाहीशी झालेली आहे. अशान्ति आणि भय यामुळे तो आता फारच तामसी झालेला आहे. आपला क्रोध तो आता बिचाऱ्या अबोध अन् भोळ्याभाबड्या जनतेवर उतरवत आहे. त्यांना तो रोज नवनवीन तऱ्हेने छळत असतो. आसपासची राज्यं लुटायचं आमिष त्याने आपल्या पथक प्रमुखांना दाखवलं आहे. तो स्वतः तर माझ्या मामांच्या अमृतपुरी राज्यावर हल्ला करायला निघाला होता. सौभाग्य म्हणूनच त्या रात्री नदीला अचानक पूर आला अन् त्या पाण्यात वीरसिंहाचे सैन्य आणि बरीचशी शस्त्रंही वाहून गेली. आता पुन्हा नवं सैन्य अन् नवी हत्यारं जमवण्यासाठी तो जनतेचं धान्य लुटायला टपला आहे. मी मात्र त्याची प्रत्येक वाईट चाल रोखायला कंबर कसून उभा ठाकलो आहे." राजाने सांगितले.

यावर आनन्दाने डोके हलवत मुनि जयानन्द म्हणाले–"राजा, सुमेध राज्यात जे जे काही घडतं आहे से सर्व मला विदित आहे. मी असंही ऐकलंय् की काही युवक पुढे होऊन वीरसिंहाला चांगलं पाणी पाजीत आहेत. त्या सर्वांची कत्तल करायच्या विचारात आहे वीरसिंह! तो इतका दुष्ट आहे, की संधि मिळाली तर त्या युवकांच्या भाईबंदांना अन् नातेवाईकांनाही तो जिवंत सोडणार नाही! त्यामुळे त्या युवकांनी अतिशय सतर्क असायला हवं. आपलं काम अतिशय शिस्तीने अन् योग्य पद्धतीने करत लढायला हवं त्यांनी. मला असं वाटतं, की प्रथम एक मुदत देऊन वीरसिंहाला कळवायला की त्या मुदतीत त्याने स्वतःला सुधारावे; तसे न झाल्यास युद्ध अनिवार्य होईल! पण हे युद्ध केवळ वीरसिंहाचे शिपाई अन् आपले युवक यांच्यातच लढले जावे. या यातायातीत गरीब रयतेच्या केसाला ही धक्का लागता कामा नये! तुझा काय विचार आहे राजा?"

"होय महात्मन्!" राजा म्हणाला.

"तर मग त्या युवकांना एकत्र करून सुमेध राज्याच्या सीमेवर राहून सर्व काम पद्धतशीर चालवण्याची जबाबदारी तुझीच आहे राजा!" मुनि म्हणाले.

"आपली आज्ञा मला शिरोधार्य आहे महात्मन्!" राजा म्हणाला. (क्रमशः)

चुगल्या

भीमराज आणि रामराज यांची अनेक वर्षांची दोस्ती होती. एकाएकी ते एकमेकांचे शत्रु बनले, एकमेकांचा द्वेष करू लागले.

एकदा गावा बाहेरच्या शंकराच्या देवळाजवळ दोघे एकमेकांसमोर आले. तेव्हा भीमराज म्हणाला–"हे बघ राम, आपण मानव आहोत, चांगले बुद्धिमान प्राणी आहोत. थोडा मागचा पुढचा विचार करून सत्य जाणण्याची योग्यता आपल्या ठायी असली पाहिजे."

रामराजने विचारलं–"भीम, तुला काय म्हणायचंय, हे मला समजत नाहीं!"

"बरोबरच आहे, ते कसं समजेल? तुझ्या हितं-शत्रूंनी काही ही सांगितलं तर ते तुझ्या लक्षात येतं ना?" भीमराजने विचारलं.

रामराज म्हणाला–"अरे, उगाच टोमणे का मारतोस? स्पष्ट सांग ना सगळं!"

"त्या राजेन्द्रने काही चुगल्या केल्या, नि त्या ऐकून तू माझ्याशी वैर आरंभलंस. तू असं ही म्हणालास की तुला माझा मृत्यु पहायचा आहे. एकाद्या चुगलखोराने काही ही सांगितलं तर ते खरं आहे असं समजणं योग्य आहे का? तूच जरा नीट विचार कर बरं." भीमराजने आपल्या मनातला विचार सांगितला.

यावर हंसत रामराजने विचारले–"मी तुझ्या विषयी असं म्हणालो हे तुला कोणी सांगितलं?"

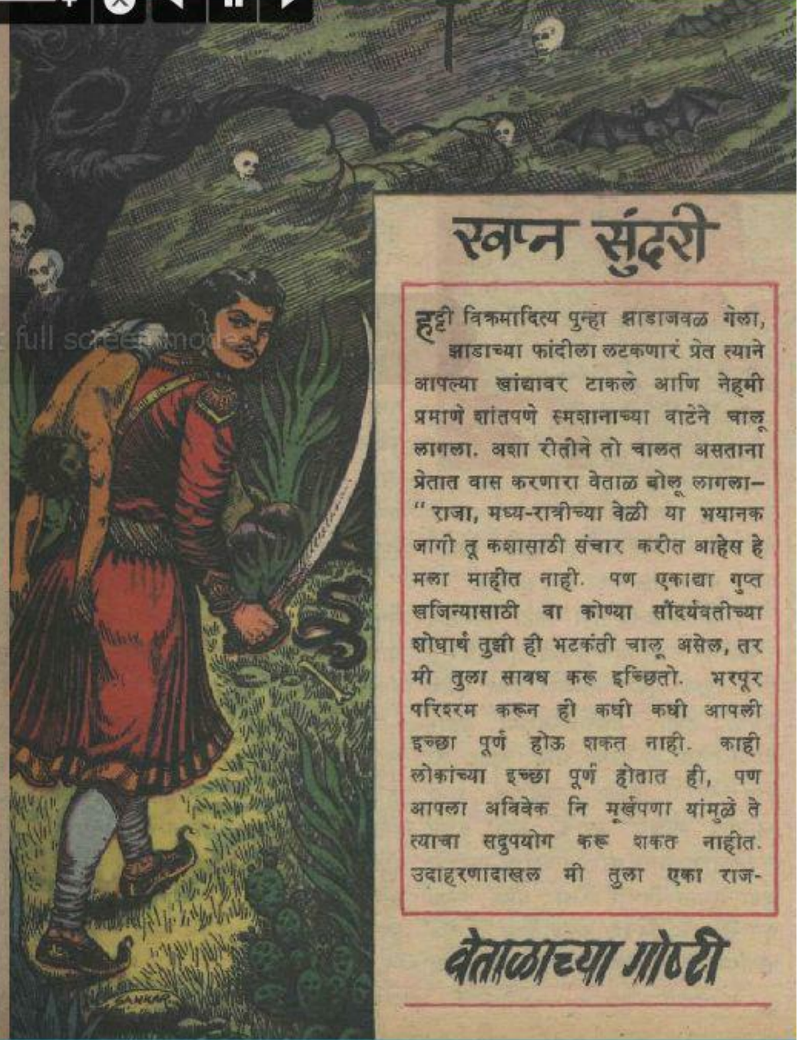
"भूपेन्द्रने मला हे सगळं व्यवस्थित सांगितलं!" भीमराजने ग्वाही दिली.

"अस्सं! चुगल्या करणारांचं ऐकू नये असं तू मला सांगतो आहेस. आणि आपण जे काही केलं त्याला काय बरं म्हणायचं?" रामराजने विचारलं नि तो मोठ्याने हंसू लागला.

आता आपली चूक भीमराजच्या लक्षात आली. तो ही ओर-जोरात हंसू लागला.

—परिमला जकली

स्वप्न सुंदरी

हट्टी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ गेला, झाडाच्या फांदीला लटकणारं प्रेत त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमी प्रमाणे शांतपणे स्मशानाच्या वाटेने चालू लागला. अशा रीतीने तो चालत असताना प्रेतात वास करणारा वेताळ बोलू लागला–"राजा, मध्य-रात्रीच्या वेळी या भयानक जागी तू कशासाठी संचार करीत आहेस हे मला माहीत नाही. पण एकाद्या गुप्त खजिन्यासाठी वा कोण्या सौंदर्यवतीच्या शोधार्थ तुझी ही भटकंती चालू असेल, तर मी तुला सावध करू इच्छितो. भरपूर परिश्रम करून ही कधी कधी आपली इच्छा पूर्ण होऊ शकत नाही. काही लोकांच्या इच्छा पूर्ण होतात ही, पण आपला अविवेक नि मूर्खपणा यांमुळे ते त्याचा सदुपयोग करू शकत नाहीत. उदाहरणादाखल मी तुला एका राज-

वेताळाच्या गोष्टी

कुमाराची गोष्ट सांगतो. नीट सावधपणे ऐक, थोडा श्रमपरिहार ही होईल तुझा." आणि मग वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळची गोष्ट आहे. मणिद्वीप राज्या वर राजा माणिकवर्मा राज्य करीत असे. त्याला सुधीर नावाचा फक्त एकच मुलगा होता. माणिकवर्माच्या उतार वयात त्याला हा मुलगा झाला होता. तो वीस वर्षांचा झाला, एवढ्यात राजा म्हातारा झाला. त्याचे लग्न करून राज्यकारभाराचा भार त्याच्यावर टाकावा असा राजाने विचार केला. अनेक राजकुमारी बाबत विचार करून शेवटी राजाने रत्नगिरीची राजकुमारी रत्नप्रभा हिला आपली सून म्हणून पसंत केले. रत्नप्रभा सुंदर व शालीन मुलगी होती. ती अनेक कलांत प्रवीण होती. ती फार बोलत नसे, पण बोलेल ते मार्मिक बोलायची. राजाला ती एकदम आवडली. पण आपली आवड सुधीरवर लादणे राजाला पसंत नव्हते.

राजाने आपला हा विचार सुधीरला सांगितला. रत्नप्रभेचे रेखाचित्र त्याला दाखवून म्हणाला–"श्री तुझ्यासाठी ही राजकुमारी रत्नप्रभा पसंत केली आहे. तुझी संमति असेल तर विवाहाच्या बाबतीत पुढे बोलणे करू. बेटा, मी आता म्हातारा झालो. राज्यकारभार मी आता सांभाळू शकणार नाही. आता हा भार तूच आपल्या शिरावर घेतला पाहिजे."

सुधीरने चित्र आपल्या हाती घेतले, लग्नाबाबत उद्या सांगीन असे राजाला आश्वासन देऊन तो आपल्या महालाकडे गेला.

त्या दिवशी सुधीरने झोपेत असताना स्वप्नात एक अद्भुत लावण्यवती सुंदरी पाहिली. तिच्या शरीराचा रंग सोनेरी होता. डोळे कमळाच्या पाकळ्यांसारखे होते. काळे भोर लांबसडक केस नि चाफ्याच्या कळीसारखं नाक असलेली ती सुंदरी सुधीरकडे बराच वेळ पहात राहिली, नि अदृश्य झाली.

सुधीर झोपेतून जागा झाला, नि मग त्याला झोप लागेना. त्याच्या मनात ती स्वप्न-सुंदरी बराच वेळ पर्यंत रेंगाळत राहिली. ती कुठे तरी जरूर असली पाहिजे आणि तिच्याशीच लग्न करायचं असा विचार त्याने पक्का केला. हा विचार करीत असताना राजाने पसंत केलेली रत्नप्रभा ही त्याच्या स्मरणात होती. रत्नप्रभेहून ही स्वप्न-सुंदरीच सुधीरला अधिक आकर्षक वाटली.

दुसऱ्या दिवशी सुधीरने आपल्या वडिलांना सांगितले–"पिताजी, काही दिवस मी एकटाच आपल्या देशात संचार करून प्रजेची सुख-दुःखे जाणून घेऊ इच्छितो. राज्यकारभार सांभाळण्यापूर्वी हा अनुभव घेणे मला आवश्यक वाटते. परत आल्यावर लग्नाबाबत विचार करीन. आपला काय सल्ला आहे ?"

राजाने मुलाची इच्छा पूर्ण करायचा निर्णय घेतला नि सुधीरला अनुमति दिली. मग सामान्य नागरिकाच्या वेषात सुधीर घोड्यावर बसला नि त्या स्वप्न-सुंदरीच्या शोधार्थ निघाला.

तीन महिने अनेक ठिकाणी शोध करून ही त्याला ती सुंदरी कोठे आढळली नाही. धर्मशाळेत दूर दूरच्या प्रांतातून आलेले यात्रेकरू नि व्यापारी यांना ही त्याने

विचारलं, पण कोठे ही तिचा पत्ता लागेना.

आणखी दोन महिने तो आपल्या स्वप्नातील राणीच्या शोधार्थ भटकत राहिला. शहरातून, खेड्यातून, घरोघरी त्याने तपास केला, पण त्याला आपली प्रेयसी सापडली नाही. आता राजकुमार सुधीर कंटाळून गेला, थकला बिचारा ! सतत प्रवास आणि वेळी-अवेळी जेवण यांमुळे राजकुमाराची तब्येत बिघडली. त्याचं संपूर्ण रूप बदलून गेलं. सुधीरने दोन-तीन दिवस पूर्ण विश्रांति घेतली. आणि जरा बरा झाल्यावर आपले भ्रमण पुढे सुरू केले.

एक दिवशी दुपारी सुधीर एका नदीच्या किनाऱ्यावर पोचला. घोड्याला चरायला सोडलं आणि एका झाडाखाली विश्रांती-साठी बसला. बराच दमला होता तो. नदीवरून येणारा वारा मोठा सुखद होता. सुधीरला तिथंच झोप लागली. तो जेव्हा जागा झाला तेव्हा संध्याकाळ झालेली होती.

त्याला घोडा कोठे दिसेना. घोड्याच्या शोधार्थ सुधीर नदीच्या किनाऱ्या किनाऱ्याने चालू लागला. एका ठिकाणी मासे पकडण्यासाठी गळ टाकून एक युवती बसलेली त्याला दिसली.

सुधीरने तिला विचारले–"या बाजूला एकादा घोडा जाताना दिसला का तुला?"

एकदम हा प्रश्न ऐकून दचकून त्या युवतीने मागे पाहिले. अन् काय आश्चर्य? राजकुमार सुधीरची हीच ती स्वप्नसुंदरी! तिला पाहून सुधीर खुश झाला.

उत्साहाच्या भरात सुधीर तिला म्हणाला–"शेवटी जिला मी शोधत होतो ती सापडली! मी स्वप्नात पाहिलेली सुंदरी तूच. तुला शोधत मी किती दिवस हा भटकतो आहे बघ. उन्हात तापलो, पावसात भिजलो, पण शेवटी तू एकदाची सापडलीस. चल माझ्या बरोबर. मला तुझ्याशी लग्न करायचंय!"

सुधीरचं हे बहकल्यासारखं बोलणं ऐकून ती युवती घाबरली नि जवळच्या आपल्या झोपडीकडे तिने धूम ठोकली. सुधीर ही तिच्या मागे पळू लागला.

सुधीर झोपडीपाशी पोचला, एवढ्यात आतून एक म्हातारा बाहेर आला. त्याने सुधीरला आपादमस्तक न्याहाळलं आणि कडवट आवाजात विचारलं–"तू कोण? कुठल्या गावाहून इथं आलास? तुझे आई-वडील कोण? तू माझ्या मुलीला म्हणालास की स्वप्नात तू तिला पाहिलंस नि तुला तिच्याशी लग्न करायचंय! हे काय सभ्य माणसासारखं बोलणं आहे होय? अगोदर तुझं नाव सांग, माझ्या प्रश्नांची नीट उत्तरं दे पाहूं!"

म्हाताऱ्याचे सगळे प्रश्न ऐकून सुधीर चाट पडला! जरा शुद्धीवर आल्यावर कापऱ्या आवाजात म्हणाला–"बाबा, तुमच्या सर्व प्रश्नांचं एकच उत्तर मी देऊं शकतो–मी एक मूर्ख माणूस आहे!" एवढं सांगून सुधीर राजधानीकडे परतला. राजधानीत येऊन त्याने रत्नप्रभेशी विवाह केला आणि अनेक वर्षे सुखा-समाधानाने राज्य केले. जनतेची सेवा करून तो मोठा लोकप्रिय राजा झाला.

वेताळाने आपली गोष्ट पूर्ण केली आणि राजाला विचारले–"राजन्, सुधीरने अनेक हाल-अपेष्टा सहन केल्या, शेवटी तो आपल्या स्वप्न-सुंदरीला पाहू शकला. तरी पण म्हाताऱ्याला तो म्हणाला–'मी एक मूर्ख माणूस आहे.' हाती आलेली संधि त्याने सोडली! तो खरंच का मूर्ख होता? माहीत असून ही जर माझ्या प्रश्नाचं उत्तर दिलं नाहीस तर तुझे मस्तक फाटून त्याचे शतशः तुकडे होतील."

यावर राजा विक्रम म्हणाला–"सुधीर मूर्ख नव्हता व बुद्धिहीन पण नव्हता. तो फार विवेकशील आणि बुद्धिमान होता असं ही म्हणता येणार नाही. स्वप्नांत पाहिलेल्या सुंदरीच्या शोधार्थ चारी दिशांना धावणं हा अविवेकच आहे. म्हाताऱ्याने विचारलेले प्रश्न ऐकून आपली चूक सुधीरच्या लक्षात आली. एका सामान्य माणसाने आपल्या मुलीशी लग्न करू इच्छिणाऱ्या तरुणाला इतके प्रश्न विचारले! मग आपण स्वतः राजकुमार असताना राणी बनणाऱ्या मुलीची योग्यता नीट पारखायला नको का? नुसतं सौंदर्य पाहून कुणाला राणी बनवणं मूर्खपणा आहे हे त्याच्या लक्षात आलं. म्हणून सुधीरने आपल्या वडिलांना स्वप्न-सुंदरी बद्दल काही ही सांगितलं नाही. विवेकपूर्वक त्याने आपले कर्तव्य पार पाडले."

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग झाल्या-वर वेताळ प्रेता सह अदृश्य झाला आणि झाडावर चढून लटकू लागला.

कंकणाची भेट

मलयावती नगरीत यात्रेकरूंसाठी एक मोठी धर्मशाळा होती. राजधानीत येणाऱ्या यात्रेकरूंनी धर्मशाळा नेहमी भरलेली असे.

या धर्मशाळेत दूरच्या एका गावाहून आलेला वीरबाहु नावाचा एक प्रवासी उतरला. त्याच्या सोन्याच्या बांगड्यांची तेथे चोरी झाली. वीरबाहु विचार करू लागला की आता काय करावं. आपल्या बांगड्या परत कशा मिळतील? शेवटी वीरबाहूने धर्मशाळेच्या मालकाकडे तक्रार केली.

मालकाने वीरबाहुची खोली एकदा नीट पाहिली आणि आवश्यक वस्तु तेथे आणणाऱ्या सेवक टोलारामला तावडतोब बोलवलं आणि वीरबाहूच्या बांगड्यांबद्दल विचारलं.

आश्चर्य करीत टोलाराम म्हणाला– "मला बांगड्यांबद्दल काहीच माहीत नाही. खोली झाडण्यासाठी मी वीरबाहुच्या खोलीत जरूर गेलो होतो. पण मी आपलं काम केलं नि बाहेर आलो." टोलारामचे कपडे नि त्याची खोली यांची झडती घेतली, पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. निरुपायास्तव धर्मशाळेच्या मालकाने शिपायांना बोलवले आणि टोलारामला पकडायला सांगितलं. शिपाई टोलारामला घेऊन ठाण्यावर गेले. मग सुनावणी साठी टोलारामला राजा पुढे हजर केलं गेलं.

शिपायांकडून सगळं जाणून राजा थोडा वेळ गप्प बसला. या श्रीमंत माणसाच्या खोलीत टोलाराम शिवाय तर कोणी गेलं नव्हतं. म्हणून टोलारामच चोर असण्याची शक्यता आहे.

असा विचार करीत असताना राजाच्या मनात एक शंका आली. आपल्या कामा-साठी राजधानीत आलेल्या श्रीमंत माणसाला टोलाराम विरुद्ध तक्रार करायची काय जरूर आहे? शहाणपणाने टोलाराम कडूनच सत्य काढून घेतलं पाहिजे.

श्यामा मुळे

मग राजाने टोलारामला विचारलं– "अरे, चमचम चमकणाऱ्या सोन्याच्या बांगड्या पाहिल्या आणि तुझ्या मनात लोभ उत्पन्न झाला, अन् मग तू चोरी केलीस! आपला गुन्हा कबूल केलास, तर माफ करून तुला सोडून देईन. नाहीतर चांगली कडक शिक्षा भोगावी लागेल."

टोलाराम जरा सुद्धा घाबरला नाही. पुन्हा शांतपणे त्याने सांगितलं–"महाराज, मला बांगड्यांबद्दल काही माहीत नाही."

आता राजाने आपला दरबारी विदूषक चारुहासकडे पाहिलं. चारुहासने आपल्या वाक्-चातुरीने टोलारामकडून वदवावं की चोरी त्यानेच केलेली आहे. राजाचा हा उद्देश चारुहासच्या लक्षात आला.

गंभीरपणे टोलारामच्या जवळ जात चारुहासने प्रश्न केला–"हा श्रीमंत माणूस धर्मशाळेत केव्हा बरं आला?"

"तीन दिवस झाले साहेब!" टोलाराम म्हणाला.

"त्याच्या बांगड्या कशा होत्या?" चारुहासने पुन्हा विचारले.

"बांगड्यां बाबत मला काही माहीत नाही." टोलाराम उत्तरला.

जरा विचार करून चारुहास म्हणाला– "वीरबाहुच्या खोलीत तुझ्या शिवाय अन्य कोणी नोकर तर जाणार नाही?"

"होय सरकार!" टोलाराम म्हणाला.

चारुहासने आणखी विचारले–"बरं आता असं सांग हा श्रीमंत माणूस सतत बांगड्या आपल्या हातात ठेवी, की कधी कधी काढून ठेवी?"

टोलारामने तावडतोब सांगितलं–"माफ करा हुजूर, बांगड्या कशा होत्या हे मी पाहिलं सुद्धा नाही."

चारुहासने अनेक प्रकारे प्रश्न विचारले, पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. शेवटी तो राजाला म्हणाला–"प्रभु, हा

खरोखरीच गुन्हेगार नाही. जो चोरील, त्याच्या मनात कुठे तरी थोडी भीति असेलच की नाही? आणि त्या भयापोटी तो पकडला जाईल. टोलाराम मुळिच घाबरलेला दिसत नाही. म्हणून हा निरपराधी आहे."

विदूषकाच्या म्हणण्यावर स्मित हास्य करीत राजा म्हणाला–"हा फार चांगला अभिनेता असण्याची ही शक्यता आहे. आपला गुन्हा लपविण्यासाठी हा खूपच चांगला अभिनय करीत असेल!"

"होय प्रभु, मूठ भर मीठ तोंडात घालून गूळ खात असल्याचा अभिनय करणं ही काय साधी गोष्ट का आहे? याचा खूप मोठा सन्मान आपण करणं योग्य होईल. अशा महान् अभिनेत्याला आपल्या दरबारात स्थान द्यायला आपल्याला अभिमान वाटावा. एक छान सोन्याचं कडं बनवून ते आपल्या हस्ते याला दिलं जावं अशी माझी इच्छा आहे, महाराज!" विदूषकाने आपलं जाळं टाकलं.

आता टोलाराम हात जोडून राजाला म्हणाला–"प्रभु, मला क्षमा करा. त्या श्रीमंताच्या बांगड्या मीच चोरल्या. मी जर एकादा निर्णय घेतला, तर कोणी ही मला त्यापासून परावृत्त करूं शकत नाही. म्हणून आपण माझा अपराध माझ्या तोंडून वदवू शकला नाहीत."

जोरात टाळ्या वाजवीत चारुहास म्हणाला–"महाराज, आली न खरी गोष्ट आता बाहेर? हा नोकर एक नंबरचा धोकेबाज आहे. मधात बुडवलेल्या सुरी सारखा आहे हा! असल्या भयंकर नि धोकेबाज माणसाला समाजात स्वतंत्रपणे वावरू देणं समाजाला हानिकारक ठरेल. याला आमरण कारावासाची शिक्षा देणेच योग्य होईल.

चारुहासची बुद्धिमत्ता आणि चलाखी पाहून राजाला खूप आनंद झाला. टोलारामला जन्मभर कारावासाची शिक्षा ठोठावण्यात आली. चारुहासची सर्वांनी मुक्त कंठाने प्रशंसा केली.

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

त्रिचनापल्लीचा राजा विजयरंग चोक्कलिंगम याची नगर-मंदिराजवळ राहणाऱ्या एका साधूवर विशेष अशी श्रध्दा व भक्ति होती. एकदा त्याच्या मनात आले की साधूला त्याच्या उपयोगाची अशी एकादी मौल्यवान वस्तु भेट द्यावी.

त्याच वेळी नगरातला एक व्यापारी आपल्या व्यापारानिमित्त काश्मीरला जायला निघाला होता. निघण्यापूर्वी तो राजाला भेटायला गेला असताना, राजाने त्याला काश्मीरहून एक उत्तमशी लोकरीची शाल आणायला सांगितली. व्यापाऱ्याने येताना सुरेख कलाकुसर केलेली एक शाल आणून राजाला दिली. राजाने लगेच त्या साधूला दरबारात बोलावून घेऊन सन्मानपूर्वक ती शाल त्याला अर्पण केली.

दुसऱ्याच दिवशी एका राजसेवकाने येऊन राजाला सांगितले–"महाराज, तो साधु तर बराच गर्विष्ठ दिसतोय की! आपण इतकी किंमती शाल त्याला दिलीत अन् त्याने तर ती खुशाल एका भिकारणीला देऊन टाकली!"

यावर राजाने साधूला बोलावून शालीबद्दल विचारले. साधू म्हणाला–"मी तर ती एका दिव्य अशा मातेला अर्पण केली!"

साधूच्या या उत्तरावर राजा आश्चर्याने क्षणभर गप्पच झाला! पण त्याच वेळी राजाला हे ही कळून चुकले की, हा साधू तर प्रत्येक प्राण्यातच परमेश्वर पहात असतो! हा साधू कोण?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. आपण रहातो ती पृथ्वी केव्हा बनली?
२. पृथ्वीवर प्राणी-जीवन केव्हा सुरू झाले?
३. 'विश्व' म्हणजे काय?
४. मंगल ग्रहावर पोचलेले अंतरिक्ष यान कोणते? ते तेथे केव्हा पोचले?
५. आपल्या लक्ष्यस्थानी पोचायला त्याला किती दिवस लागले?
६. त्याने एकूण किती कि. मि. प्रवास केला?

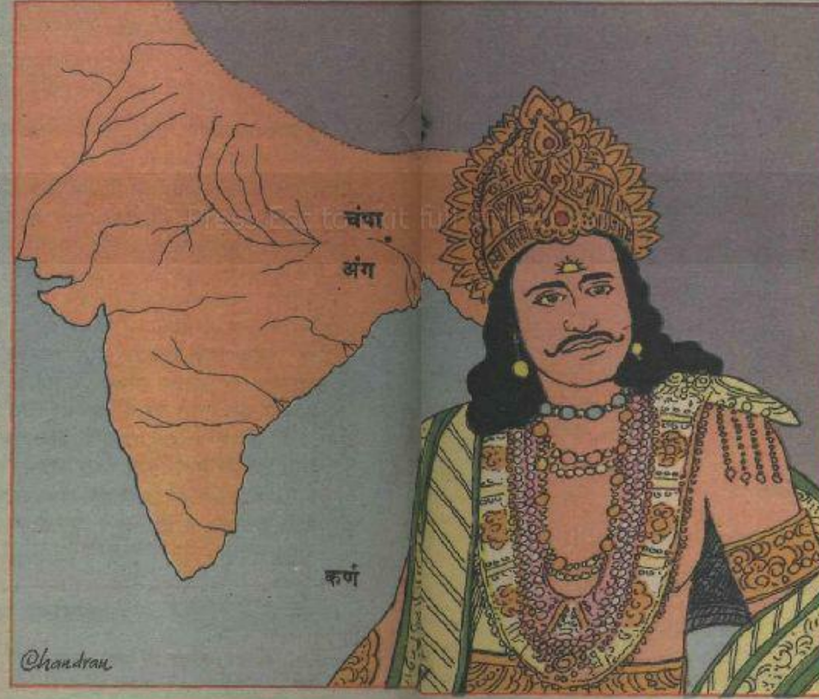
[पान ३६ पहा]

अंगराज्य-चंपानगर

अंग राज्याचे नाव घेतले, की महाभारतातल्या दानशूर कर्णाची आठवण होते. दुर्योधनाने कर्णाला अंग देशाचा राजा बनवले होते. तरीही कर्णाने आपल्या जीवनाचा अधिक काळ हस्तिनापुरातच व्यतीत केला, आणि अखेर कुरुक्षेत्रावरील युद्धात त्याला वीरगति प्राप्त झाली.

आजच्या बिहार राज्यातल्या, पूर्व भागातल्या प्रान्तालाच पूर्वी अंग देश म्हणत असत. ते एक सुसंपन्न राज्य होते. पुढे ते मगध राज्यात सामील केले गेले. अंग राज्याची राजधानी होती चंपानगर. ते एक मोठे सुन्दर नगर होते. राजगिरी पर्वताच्या पश्चिमेला चंपा व गंगा-नदीच्या संगमावर चंपानगर वसलेले होते.

इसवी सनाच्या दुसऱ्या शतकात भारतातून 'अन्नम्' (आजचे व्हिएतनाम) कडे जे हिन्दू लोक प्रवासी म्हणून गेले होते, त्यांनी या राज्याची स्थापना केली होती, आणि आपल्या नव्या राजधानीचे नाव ठेवले 'चंपा'! चंपा हे नाव तेव्हापासून प्रसिद्ध झाले.

अंगराज्य हे बिहार पासून वेगळे होते, तरीही जसजसा काळ लोटत राहिला तसतशा अंग देशाच्या खाणाखुणाही काळाच्या उदरात गडप झाल्या! आज बिहारमधील भागलपूरच्या जवळ असणारी चंपानगर व चंपापुर नावाची दोन गावे, जुन्या चंपानगरची आठवण करून देतात.

भागलपुरला जाणारे प्रवासी कोलगांग जवळील शिलामंदिर व बरारी गुंफा मोठ्या आवडीने पहातात. भागलपुर-जवळ आणखीही काही प्रेक्षणीय ठिकाणे आहेत; परन्तु एक काळ असा होता की तेथेच जवळ असणाऱ्या चंपानगर-बद्दल मात्र लोकांना काहीच माहिती नसे.

चांदोबाच्या बातम्या

अनुकरण करणे ही सुद्धा एक कलाच!

आपणा सर्वांना माहीतच आहे, की सुप्रसिद्ध चित्रकारांच्या चित्रांना चांगलीच किंमत मिळते. त्यामुळे अशा प्रसिद्ध चित्रांची अनेक चित्रकार नक्कल करीत असतात. कधी कधी नकली चित्रेही हुबेहूब खऱ्या चित्रांसारखीच दिसतात.

शतकानुशतके बनवली गेलेली अशी नकली चित्रे एकत्र करून ती ब्रिटिश म्यूझियमच्या एका दालनात प्रदर्शनार्थ कायम मांडून ठेवण्याची व्यवस्था केली जात आहे. प्रसिद्ध चित्रकारांची हुबेहूब नक्कल करून ही चित्रे बनवली गेलेली असली तरी हे चित्रकारही कुशल कलाकारच नव्हते काय?

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. एका प्रसिद्ध इंग्रजी कादंबरीकाराच्या पुस्तकात भारतातल्या काही प्राचीन कथांनाही स्थान मिळाले होते. हा कादंबरीकार कोण ?

२. त्याच्या सुप्रसिद्ध ग्रन्थाचे नाव काय ?

३. भारतीय वाचकांना सुपरिचित, असा स्कॉटलंडचा कादंबरीकार कोण ?

४. त्याने लिहिलेली प्रसिद्ध कादंबरी कोणती ?

५. संपूर्ण विश्वातली अति-प्राचीन अशी भाषा कोणती ?

उत्तरावली

तो कोण ?

तायुमानवर

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. ई. स. पू. जवळ जवळ ४६० कोटी वर्षांपूर्वी.
२. ई. स. पू. २०० कोटी वर्षांपूर्वी.
३. (अणुपासून ब्रह्माण्डापर्यंत) अतिसूक्ष्म अशा परमाणुपासून मोठ्यात मोठी नक्षत्र मंडलेही ज्यात सामावतात ते.
४. वायकिंग, १९७६ मध्ये.
५. एक वर्षाहूनही अधिक काळ.
६. २० कोटी कि. मी.

साहित्य

१. जॅफ्री चॉसर (१३४०-१४००)
२. दी कॅंटरबरी टेल्स.
३. सर वॉल्टर स्कॉट (१७७१-१८३२)
४. आइव्हानहो.
५. संस्कृत.

श्री रामकृष्ण परमहंस

(२)

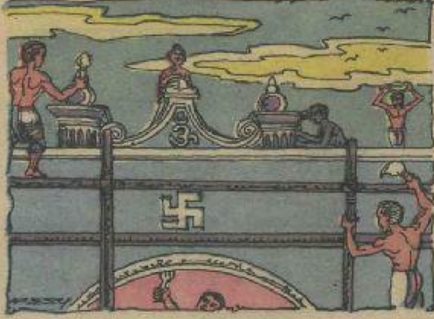
दक्षिण कलकत्यातील जानबाजार मध्ये एक स्त्री रहात असे. तिचं नाव राणी रासमनी. ती श्रीमंत होती आणि भगवत्‌भक्त पण ! एकदा विधवा राणी रासमनीच्या मनात इच्छा उत्पन्न झाली की काशी क्षेत्राचे दर्शन करावे.

एका मोठ्या नावेत बसून ती काशीला जायला निघाली. छोट्या छोट्या नावांतून तिचा सर्व परिवार ही निघाला. दिवस भर प्रवास केल्यावर ती संध्याकाळी दक्षिणेश्वरला पोचली.

त्या रात्री राणीला एक स्वप्न पडलं. जगन्मातेने स्वत: स्वप्नात येऊन तिला सांगितलं–"तू माझी भक्त आहेस. तुला काशीला जाऊन काय करायचंय ? माझ्यासाठी इथंच एक मंदिर बनवलंस तर !" दुसऱ्या दिवशी राणीने आस-पासचा सर्व प्रांत बारकाईने पाहिला आणि आपली काशी-यात्रा स्थगित केली.

राणीने तिथे एक मोठी जमीन खरेदी केली आणि मंदिर बांधण्याचं काम सुरू झालं. राणी काली मातेची भक्त होती, म्हणून या मंदिरात प्रमुख देवता काली मातेची मूर्ति प्रतिष्ठित करण्याचे ठरले.

एक दिवशी राणीचे काही सेवक गदाधरचा थोरला भाऊ रामकुमारकडे आले. त्यांनी रामकुमारला राणीची इच्छा निवेदन केली. दक्षिणेश्वरच्या नवीन मंदिरात कालीमातेच्या मूर्तीची स्थापना करणे व मंदिराचे पुजारी-पद स्वीकारणे यांबाबत राणीने राम-कुमारला विनंती केली होती.

रामकुमारने ही प्रार्थना स्वीकार केली. आगम शास्त्रानुसार मंदिरात मूर्तीची प्रतिष्ठापना करण्यात आली. भारताच्या काना-कोपऱ्यातून श्रेष्ठ पंडित व ब्राह्मण या उत्सवासाठी उपस्थित होते.

मोठ्या भावा बरोबर गदाधर ही तेथे आला. त्याला हे स्थान फार आवडले. शांतपणे वाहणाऱ्या गंगा नदीच्या प्रवाहाने त्याला आणखीच उत्तेजित केले. गदाधर नदीच्या प्रशांत किनाऱ्यावर व आसपासच्या जंगलात तासन् तास ध्यान करीत बसे.

राणी रासमनीला मुलगा नव्हता. तिचा जावई मथुरानाथ सुशिक्षित आणि विवेकसंपन्न होता. त्याने जेव्हा गदाधरला पाहिलं तेव्हा त्याला वाटलं या मुलात काही महान् विशेषता आहे.

मथुरानाथने गदाधरला सुचवले की मंदिरातील पूजेच्या कामात त्याने थोरल्या भावाला मदत करावी. गदाधरने हे सहर्ष स्वीकृत केले. कधी कधी गदाधर विधिवत् पूजा करण्याचे विसरून जात असे, तासन् तास मूर्ती-पुढे ध्यानस्थ बसून राही.

काही वर्षां नंतर रामकुमार आजारी पडला नि त्या आजारातच त्याचे देहावसान झाले. मग गदाधर काली मातेचा प्रधान पुजारी बनला. तरी पण आपल्या मनात येईल त्याप्रमाणे तो पूजेचे काम करी.

गदाधरची पूजा करण्याची पद्धत काही ब्राह्मणांना आवडली नाही नि त्यांनी याबाबत मथुरानाथकडे तक्रार केली. मंदिरातील मूर्तींत दिव्य शक्ति संचारित करण्याची योग्यता फक्त गदाधर मध्येच आहे हे मथुरानाथला माहीत होतं, म्हणून त्याने या तक्रारी-कडे लक्ष दिले नाहीं.

काही दिवस श्रद्धा-भक्तिपूर्वक काली-मातेची पूजा केल्यावर आता गदाधरच्या मनात कालीमातेचे प्रत्यक्ष दर्शन करण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न झाली. एक दिवशी त्याने अत्यंत एकाग्रतेने कालीमातेला प्रार्थना केली—"जगन्माते, आता जर तू दर्शन दिले नाहीस, तर मी आपले डोके कापून तुझ्या चरणी ठेवीन !" एकदम वीज चमकल्याप्रमाणे कालीमातेची मूर्ति प्रत्यक्ष दिसली.

(क्रमशः)

दोन चोर

भवानीपुरवर राजा चित्रसेन राज्य करत होता. त्या काळात राज्यात रूपम नावाचा एक चोर होता. राजधानीतल्या अनेक घरी त्याने लुटालूट केली होती. पहारेकऱ्यांची नजर चुकवून राजधानीतल्या रस्त्यांवरून तो भटकत असे.

एकदा रूपमने एका अधिकाऱ्याच्या घराच्या भिंतीला भोक पाडले आणि तो आत घुसला. तेथे त्याला अनेक मौल्यवान वस्तु मिळाल्या. रूपम व त्याच्या साथीदारांना आपल्या घरात पाहून तो अधिकारी खूप घाबरला. आपला जीव वाचवण्यासाठी त्याने मुकाट्याने सर्व वस्तु रूपमच्या हवाली केल्या. रूपम मोठ्या खुशीने त्या वस्तु घेऊन निघून गेला.

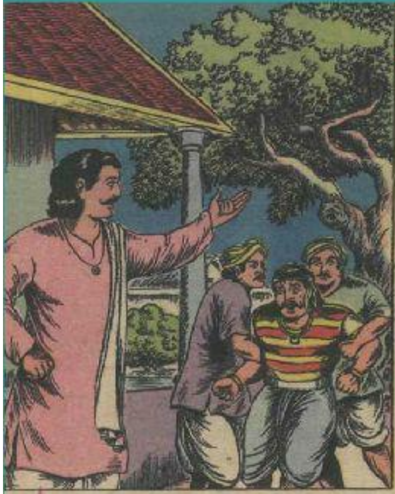
यानन्तर बरोबर एका आठवड्याने रूपम एका व्यापाऱ्याच्या घरात घुसला. चाकू दाखवून त्याने त्या व्यापाऱ्याला घाबरवले; आणि घरात ज्या काही वस्तु मिळाल्या त्या सर्व एका गाठोड्यात बांधून घेऊन तो निघून गेला.

नन्तर त्याने एका शेतकऱ्याचे घर फोडले. तेथे त्याला काही किमती दागिने मिळाले. तेही एका थैलीत घालून रूपम पळून गेला.

आणखी काही दिवसांनी त्याने एका पुजाऱ्याच्या घरात प्रवेश केला. जे काही मिळाले त्या सर्वांचे एक गाठोडे आपल्या साथीदारांच्या हाती देऊन तो त्यांच्यासह नाहीसा झाला.

रूपमने चोरलेल्या सर्व वस्तु एकदा तपासून पाहिल्या, तेव्हा त्याला असे आढळून आले की राजाच्या अधिकाऱ्याच्या घरात आपल्याला जो माल मिळाला तोच इतरत्र मिळालेल्या वस्तूंहून अधिक मौल्यवान आहे.

मृणालिनी खाडिलकर

रूपमने आणखी एक आश्चर्यजनक गोष्ट ओळखली. ती म्हणजे–आपापल्या घरात झालेल्या चोरीबद्दल केवळ हा अधिकारी सोडून बाकी सर्वांनी राजाकडे तक्रार नोन्दवली होती. हाच एकटा असा गप्प का राहिला याचे रूपमला कोडे पडले.

दोन महिन्यांनी पुन्हा एकदा याच अधिकाऱ्याकडे रूपमने घरफोडी केली; अन् यावेळी तर त्याला पहिल्यापेक्षाही अधिक किमती माल मिळाला! नंतर त्याने क्रमाक्रमाने पुन्हा व्यापारी, शेतकरी व पुजारी यांच्या घरी चोरीसाठी प्रवेश केला. पण त्याला यापैकी कुठेच काही मौल्यवान वस्तु मिळाल्या नाहीत. ते तिघे तर बिचारे आपल्याकडे झालेल्या चोरीच्या धक्क्यातून अजून सावरलेही नव्हते!

याही वेळी पुन्हा तो अधिकारी सोडून बाकीच्यांनी आपल्याकडे पुन्हा चोरीचा प्रयत्न झाल्याबद्दल तक्रारी केल्या. याही वेळी त्या अधिकाऱ्याच्या चुप बसण्याबद्दल रूपमला आश्चर्य वाटले. त्याने ओळखले की इथे नक्कीच काहीतरी 'पाणी मुरतंय!'

एकदा एका धनवान माणसाचे घर लुटताना रूपम पकडला गेला. त्या मालकाने चोराची चौकशी केली, तेव्हा त्याला कळून चुकले की आपल्या नोकरांनी पकडलेला चोर हा कुप्रसिद्ध डाकू रूपम होय! मालक नोकरांना शाबासकी देत म्हणाला–"अरे, राजाचे शिपाई सुद्धा हर प्रयत्नाने ज्याला पकडू शकले नाहीत, अशा कुप्रसिद्ध चोराला तुम्ही पकडलं आहे. आता याला नीटपणे घेऊन जाऊन राजाच्या शिपायांच्या हाती सुपूर्त करून या. याच्या अपराधांबद्दल राजा स्वतःच चौकशी करून योग्य शिक्षा देईल.

नोकरांनी रूपमला राजाच्या शिपायांच्या ताब्यात दिले. शिपायांनी नन्तर त्याला राजासमोर हजर केल्यावर राजाने त्याला विचारले–"चोर कितीही हुशार झाला, तरी एक ना एक दिवस पकडला जातोच, ही गोष्ट तुझ्या बाबतीत सिद्ध झाली अखेर! आता बोल, चोरीचा सर्व माल आमच्या स्वाधीन करतोस, की आमची खास अशी शिक्षा भोगायला तयार आहेस?"

"महाराज, एकदा पकडलं गेल्यावर अडेलतट्टूपणा करण्यात काय अर्थ! मी जे जे काही चोरलं, ते सर्व तुमच्या हवाली करायला तयार आहे." रूपम म्हणाला.

चोरीच्या वस्तु लपवण्याच्या जागेचा पत्ता त्याने शिपायांना सांगताच ते जाऊन सर्व माल घेऊन आले. व्यापारी, शेतकरी व पुजारी यांना चोर पकडल्याची वार्ता कळताच ते राजाकडे आले व 'आपल्या वस्तु आपल्याला परत मिळाव्या' अशी त्यांनी विनन्ती केली.

राजाने रूपमला त्या सर्व वस्तु ज्याच्या ज्याच्या असतील त्याप्रमाणे निरनिराळ्या करायला सांगितले. रूपमने व्यापारी, शेतकरी व पुजारी यांच्या वस्तु वेगवेगळ्या करून ठेवल्या व अधिकाऱ्याच्या वस्तु एका बाजूला ठेवून म्हटले–"महाराज, या वस्तु मी राजमार्गावरच्या कोपऱ्यावरील विहिरीजवळच्या तुमच्या एका अधिकाऱ्याच्या घरातून चोरलेल्या आहेत."

हे एकून राजाला आश्चर्य वाटले!

"इतक्या मौल्यवान वस्तु एखाद्या सामन्त राजाच्या घरी आढळू शकतील. पण एका साध्याशा अधिकाऱ्याच्या घरात

नांही मिळायच्या! तुझ्या बोलण्यावर कसा विश्वास ठेवावा, तेच मला कळेनासं झालंय; अन् त्याने तर चोरीबद्दल आमच्याकडे तक्रारही नोन्दवली नाही!"

यावर हसून रूपम म्हणाला–"महाराज, मलाही तसंच आश्चर्य वाटलं होतं की, फक्त यानेच चोरीची फिर्याद का केली नाही? नंतर माझ्या बरोबर लक्षात आलं की हा अधिकारी पहिल्या नंबरचा लाचखाऊ माणूस आहे. लोकांकडून लाच घेण्याच्या कामात तो इतका पुढे गेला आहे की तो माझ्यापेक्षाही अव्वल दर्जाचा चोर ठरावा! आपल्या जुलूम-जबरदस्तीचा पत्ता लागू नये, म्हणून त्याने आपल्याकडच्या चोरीची हकीकतही लपवून ठेवली!"

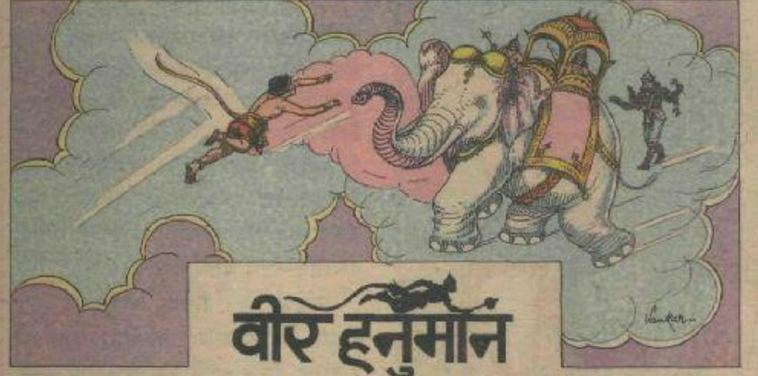
"माझ्या दरबारात लाचलुचपत?" राजा आश्चर्याने म्हणाला आणि त्याने शिपायांकरवी त्या अधिकाऱ्याला बोलावून घेतले.

कडक शब्दात धमकी देऊन राजाने अधिकाऱ्याकडून गुन्हा कबूल करून घेतला. तावडतोब त्याला कैदेची शिक्षा सुनावली गेली. नंतर राजा रूपमला म्हणाला–"तुझ्यामुळे एका लाचखाऊ अधिकाऱ्याला शिक्षा मिळाली. आता या उदाहरणामुळे इतर असे अधिकारीही वठणीवर येतील. ठीक आहे; बोल, आता तुला काय शिक्षा द्यावी?"

यावर हात जोडून रूपम म्हणाला–"प्रभु, मी सर्वात कुप्रसिद्ध असा चोर पकडून दिला, याबद्दल खरं तर मला काही बक्षिस मिळायला हवं, अन् आपण शिक्षेचा विचार करीत आहात?"

त्याच्या या बोलण्यावर हसून राजा बोलला–"ओहो! तुला बक्षिस हवं ना? मग ऐक तर–आजपासून तू आणि तुझे साथीदार, या सर्वांनी चोरी करायचे सोडून देऊन काही चांगले करून जगायला लागावे. हां, पुन्हा जर तुम्ही चोऱ्या करीत आहात अशी खबर मिळाली तर मात्र सर्वांनाच सुळावर चढवीन." अशा तऱ्हेने तंबी देऊन राजाने रूपमला तावडतोब मुक्त केले.

वीर हनुमान

इन्द्राचा पाठिंबा पाहून राहू मोठ्या धैर्याने, ऐटीत आंजनेयाकडे आला. राहूला एकवार आंजनेयाने नीट न्याहाळून घेतले, अन् त्यालाही एक फळच समजून त्याने पकडायचा प्रयत्न केला. अशा तऱ्हेने उग्र रूपात आंजनेयला आपणाकडे येताना पाहून राहू घाबरला आणि तो इन्द्राकडे धावत सुटला! "हा पोरगा मला मारायला येत आहे, वाचवा मला!" असा तो आक्रोश करू लागला.

"घाबरू नकोस! मी पाहून घेतो त्याला." असे म्हणून ऐरावतावरून इन्द्र निघाला.

मोठ्याने आवाज करत आपणावर चालून येणारा तो हत्ती पाहून आंजनेयला वाटले 'ओहो! हे एक पांढरं फळ दिसतंय! छान आहे की! अगोदर हेच खाऊन आपली भूक भागवावी.' अन् तो एकदम पुढे सरसावला. त्याला पाहून ऐरावतही भ्यायला अन् जागीच थटून पळ काढायच्या बेतात आला.

चिडून इन्द्राने आंजनेयावर आपले वज्र फेकले. त्या प्रहाराने आंजनेयाची हनुवटी फाटली आणि तो उदयगिरीवर पडून बेशुद्ध झाला.

ते पाहून वायुदेवाला फार वाईट वाटले. रागावून त्याने आपली हालचाल–विचरण बंद केले. या अवधीत अंजना आपल्या झोपडीत परतली आणि अंथरुणावर आपले बाळ नाही असे पाहून स्फुन्दून स्फुन्दून रडू लागली.

तिचे सान्त्वन करीत केसरी म्हणाला– "रडू नकोस अशी. सूर्यालाच एक फळ समजून त्याने पकडायचा प्रयत्न केला. राहूकडून ही बातमी कळल्यावर इन्द्राने त्याला असं मारलं की त्याची हनुवटी फाटली आणि बेशुद्ध होऊन तो आता उदयगिरीवर पडला आहे. इन्द्रावर रागावून वायुदेवाने संचार करणं सोडून दिलंय. या सर्वातून तुझ्या बाळाचं काही भलंच होईल बघ. दु:ख नको करत बसू."

हे ऐकून अंजना काहीशी आश्वस्त झाली.

रागावून वाराच थांबून गेल्यामुळे सर्व व्याकुळ झाले आणि ब्रह्मदेवाकडे जाऊन त्यांनी निवेदन केले की, इंद्राने आंजनेयाचा जबडा तोडल्यामुळे वायुदेवाने आपले भ्रमण बन्द करून टाकले; आणि आपल्याला या संकटातून वाचवण्याची त्यांनी ब्रह्मदेवाला विनन्ति केली.

ब्रह्मदेव तावडतोब हंसावर बसून वायुदेवाकडे गेले व म्हणाले–"पुत्रा! तू सर्व प्राण्यांचा प्राणदाता आणि सर्वव्यापी आहेस. तुझे असे रुसणे योग्य आहे का?"

काहीही न बोलता वायुदेवाने त्या बेहोश आंजनेयाला उचलून ब्रह्माच्या पायांवर ठेवले आणि त्याला प्रणाम केला. ब्रह्मदेवाने त्या बाळाला हस्तस्पर्श केला आणि त्याच्या शरीरात पुन्हा चेतना आली!

ते पाहून वायुचे दु:ख दूर झाले आणि आनन्दाने तो संचारासाठी निघाला. सर्व देवांना ब्रह्मदेव म्हणाला–"हा बाळ सर्व लोकांना आनन्द प्रदान करणारा आहे, याला आपण वरदान देऊ."

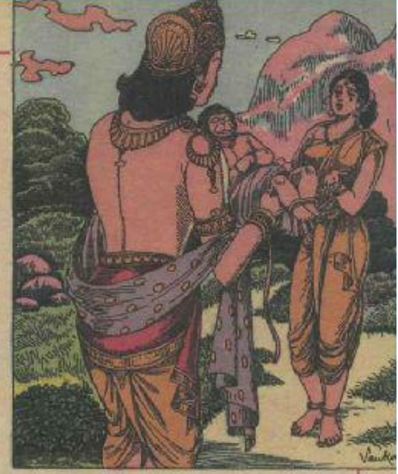
त्यावेळी भूमातेने आंजनेयाला असा वर दिला की, त्याला सर्व वेद मुखोद्गत होतील. मरण व म्हातारपणापासून यमराजाने त्याला मुक्ति दिली. कुबेराने त्याला युद्धात नेहमी विजयी होण्याचा वर दिला. इन्द्राने त्याला हनुमान नाव देऊन असा वर दिला की त्याला वज्राचे ही भय रहाणार नाही; तर ब्रह्मदेवाने हनुमानाला दीर्घायुष्य प्रदान केले.

यानन्तर ब्रह्मदेव वायुला म्हणाला– "तुझ्या या पुत्राला अपूर्व कीर्ति मिळेल, हा कधीही हरणार नाही. हा पर्वतासारखा धैर्यशाली आणि वीर निपजेल, अणिमादि सिद्धि याला प्राप्त होतील. केवळ मनात विचार आला की सकल विश्व हा पाहू शकेल. हा विरागी व कामरूपी असून याचे ठायी असामान्य धैर्य, शौर्य व दयागुण वसतील. अनेक अद्भुत अशी कार्ये याच्या हातून पार पडतील. दिसेलच तुला हे सर्व त्या त्या वेळी." इतके सांगून ब्रह्मदेव निघून गेले.

सूर्याला खाण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या हनुमानाबद्दल आश्चर्याने गोष्टी करत अन्य देवही आपापल्या स्थानी परतले.

वायुदेवाने हनुमानाला उचलून अंजनेच्या हाती सुपूर्त केले. पुत्र परत मिळालेला पाहून अंजनेच्या डोळ्यातून आनन्दाश्रु वाहू लागले. तेथे आसपास रहाणारे ऋषी-मुनिही हनुमानाबद्दल ऐकून आश्चर्यचकित झाले. त्यांच्या मनात आले की–'सूर्याच्या किरणांचीही उष्णता माणसाला असह्य होते, तर प्रत्यक्ष सूर्यबिंबच धरायला हे बाळ धावले ही किती आश्चर्याची बाब आहे!'

आपल्या पुत्राला देवांकडून अनेक वर मिळाल्याचे जाणून केसरीलाही फार आनन्द वाटला.

आता हनुमान दिसामाशी वाढू लागला चांगला ज्ञानी असूनही तो अनेक खोड्या करी. नुसतेच भटकणे व दुर्बळांना त्रास देणे बरे नव्हे असे सांगून त्याचे आईबाप त्याच्या मर्कटचेष्टांना आळा घालायचा प्रयत्न करीत. तरीही त्याचा खोडकरपणा चालूच राहिला.

लोककल्याणासाठी जन्मलेला हा हनुमान इतका त्रासदायक कसा झाला याचे ब्राह्मणांना मोठे आश्चर्य वाटे. पण काय करावे हे मात्र त्यांना सुचेना. त्याला कोणी शापही देऊ शकत नव्हता, कारण ब्रह्मदेवाच्या वरदानामुळे तो या सर्वांपलिकडे पोचलेला होता. पण इतक्या शक्तिसंपन्न

मुलाला अडवणारे, दडपणारे कोणी नसेल तर याचे परिणाम काय होतील, या विचारांनी ब्राह्मणांनी जाणकारपणाने लोककल्याणासाठी अशी इच्छा केली की हनुमानाला आपल्या अफाट शक्तीबद्दल पत्ताच लागू नये.

या प्रबळ इच्छाशक्तीच्या प्रभावाने हनुमान एकाएकी एकदम सात्विक बनला. आपल्या मुलात अचानक झालेल्या या बदलामुळे अंजना व केसरी यांनाही फार आनन्द वाटला.

अशा प्रकारे थोडे दिवस गेल्यावर एके दिवशी अंजना हनुमानाला म्हणाली– "बाळा, किष्किन्धेमधे वाली व सुग्रीव नावाचे दोन भाऊ रहातात. माझी आई अहल्या हिच्या पोटीच त्यांच्याही जन्म झाला आहे. तेव्हा ते दोघे तुझे मामा आहेत. तू आता किष्किन्धेला त्यांच्याकडे जा, आणि सुग्रीवाच्या आश्रयाला रहा. कधी काही कारणाने वाली आणि सुग्रीव यांच्यात वितुष्ट आले तरी तू मात्र वालीला मारायला जाऊ नकोस." असे अंजनेने त्याला समजावून सांगितले.

हनुमानाने आईला नमस्कार करून तिचा आशिर्वाद मिळवला व तो किष्किन्धेला पोचला. वाली व सुग्रीव यांचे त्याच्यावर फार प्रेम बसले. हनुमान आता सुग्रीवाचा मन्त्री बनून राहू लागला. एकदा त्याला वेदशास्त्र शिकायची इच्छा झाली.

एका सकाळी स्नान वगैरे उरकून सूर्योदयाच्या वेळी आकाशात झेप घेऊन हनुमान सरळ सूर्यदेवासमोर उभा ठाकला. आणि त्याने सूर्याला नमस्कार केला.

सूर्य त्याला पाहून प्रसन्न झाला आणि म्हणाला–"तुझ्या सर्व इच्छा पूर्ण होवोत! बोल, कशासाठी आला आहेस माझ्याकडे?"

"मी आपणापाशी वेदशास्त्र शिकण्याच्या इच्छेने आलो आहे." हनुमान उत्तरला.

"असं? पण जर एवढ्यांचसाठी तू माझ्याकडे आला असशील तर पहा बाबा! माझ्याजवळून काही शिकणं मोठं

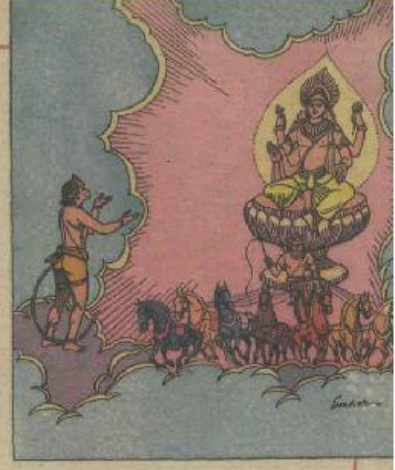
अवघड आहे. कारण मी तर मेरूपर्वता-भोवती मोठ्या वेगाने फिरत रहात असतो." सूर्य म्हणाला.

यावर हनुमानाने विचारले–"मग महात्मन्, मी आपला एक पाय उदयगिरी वर व दुसरा अस्ताचलावर ठेवून आपणाजवळ विद्याग्रहण करू काय? की आपल्या पुढे पुढे चालत राहून ते करू?"

त्याच्या या बोलण्यावर खूश होऊन सूर्य म्हणाला–"मुला, तुझ्यासारखा मुलगा जगात कुठे सापडणार नाही. तू आपले दोन्ही पाय दोन पहाडांवर ठेवून उभा रहा. तुला असा उभा पाहून अन्य देवही खूश होतील."

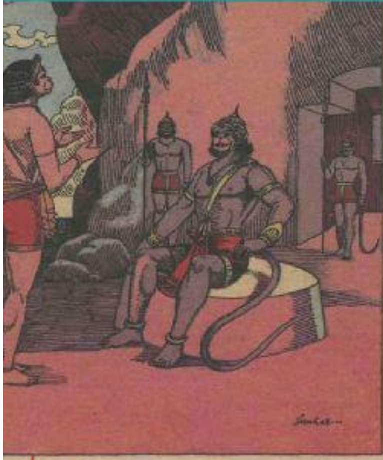
"जशी आपली आज्ञा!" असे म्हणून हनुमानाने सूर्याला प्रदक्षिणा घातली आणि आपले शरीर इतके मोठे केले की तो नक्षत्रांच्याही वर गेला आणि त्याने सारे ब्रह्मांड व्यापून टाकले! त्याचा हा अवतार पाहून ब्रह्मदेवही चकित झाले! आणि सारे मुनि व देवता हनुमानाला पाहून त्याला नमस्कार करू लागले.

सूर्याचे आश्चर्य वर्णनातीत होते. तो हनुमानाला म्हणाला–"तू तर प्रत्यक्ष रुद्रावतार आहेस, तू माझी कीर्ति वाढवण्यासाठीच आला आहेस, नाहीतर तुला उपदेश देणारा मी कोण?"

हनुमान यावर नम्रतेने म्हणाला– "महात्मा, आपलं हे बोलणं उचित आहे का? आपण तर वेदांचे मूळपुरुष आहात, कृपा करून मला आपला शिष्य बनवा आणि मला तीनही वेद शिकवा." इतके बोलून हनुमानाने आपले पूर्वरूप धारण केले आणि तो सूर्याच्या रथापुढे उभा राहिला.

सूर्य एका घडीत नऊ लाख सत्तर हजार योजने इतके अंतर पार करतो. तेव्हा त्याच गतीने हनुमान सूर्याकडे तोंड करून मागे मागे उडत राहिला, आणि स्मृति-पुराण वगैरे सर्व शास्त्रे त्याने सूर्याकडून शिकून घेतली.

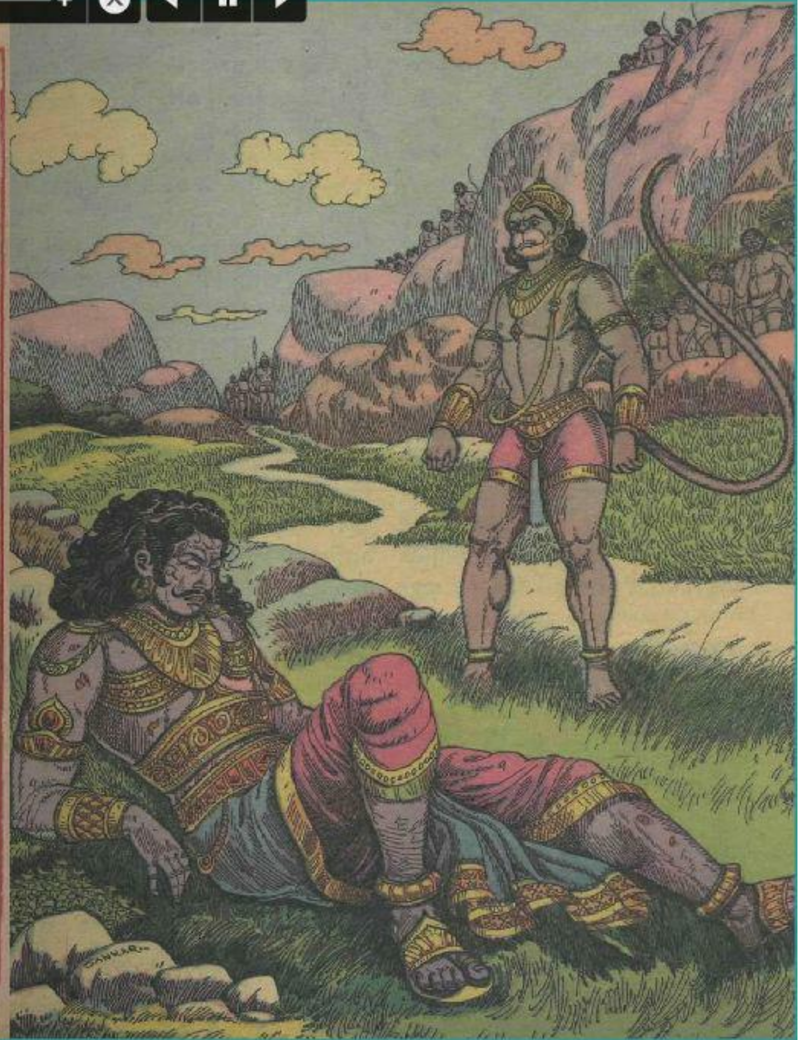
अध्ययन संपल्यावर हनुमानाने सूर्य-भगवानाला नमस्कार केला व तो किष्किन्धेला परत गेला. त्याने ही सर्व हकीकत सुग्रीवाला सांगितली. तेव्हापासून सुग्रीवाचे त्याच्यावरचे प्रेम अधिकच वाढले.

वाली व सुग्रीव आपसात प्रेमाने व गुण्यागोविन्दाने रहात असत. त्यांचे आपसातले प्रेम मोठे आदर्श होते. त्यांचे पालन-पोषण करणारा पिता ऋक्षविरज याचे देहावसान झाल्यानंतर वाली राजा व सुग्रीव युवराज बनला.

वालीचा पराक्रम व शक्ति अजोड होती. युद्धात त्याला आतापर्यंत कोणीही जिंकू शकला नव्हता. अनेक राजांना हरवल्यानन्तर रावण एकदा विजयगर्वाने फुगून वालीकडे आला व त्याने वालीला युद्धाचे आव्हान दिले. वालीने रावणाशी युद्ध केले व त्याला खूप पिटून अर्धमेला करून टाकले! यानन्तर मात्र रावण व वाली यांच्यात नेहमीच मित्रत्वाचा व्यवहार राहिला.

यानन्तर एकदा वालीला दुन्दुभी नावाच्या राक्षसाने युद्धाचे आव्हान दिले. या गर्विष्ठ दुन्दुभीने अगोदर हिमवानाला युद्धाचे आव्हान दिले होते, तेव्हा तो या राक्षसाला म्हणाला होता–"हे बघ, तुझ्याशी युद्ध करण्याची ताकद माझ्यात नाही. तुझ्याशी युद्ध करू शकेल असा एकटा एक वालीच काय तो आहे. तेव्हा तू त्यालाच आव्हान दे ना? तो नक्की लढेल बघ तुझ्याशी!"

यानंतर दुन्दुभी मधुवनात आला व ते वन उध्वस्त करीत त्याने वालीला युद्धासाठी चेतवले. त्याचे आव्हान स्वीकारून वाली तेथे आला व युद्धात त्याला मारून टाकून त्याचे शरीर दूर भिरकावून दिले. दुन्दुभीचे मृत शरीर ऋष्यमूक पर्वतावर जाऊन पडले व त्याच्या रक्ताचे काही थेंब तेथे तप करीत असलेल्या मातंग मुनींच्या अंगावर उडाले. यामुळे रागाने मातंग मुनींनी वालीला शाप दिला की तो जर

कधी ऋष्यमूक पर्वतावर आला तर त्याचे मस्तक फुटून जाईल!

यानन्तर दुन्दुभी-पुत्र मायावी व वाली यांच्यात वितुष्ट आले. वालीने दुन्दुभीला मारले होते हे एक कारण होतेच; आणखी दुसरे म्हणजे एका स्त्रीवरूनही त्यांच्यात शत्रुत्व वाढले होते.

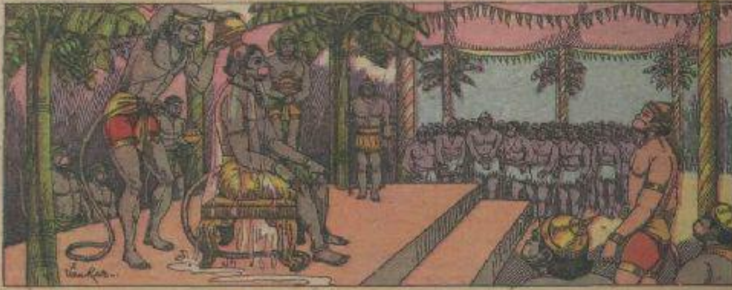
एका मध्यरात्री मायावी किष्किन्धेच्या नकरद्वारी आला व गर्जतच त्याने वालीला युद्धासाठी ललकारले. वाली झोपेतून जागा झाला. शत्रुचे हे उद्दाम वर्तन त्याला सहन झाले नाही व तो लगेच युद्धासाठी निघाला. सुग्रीव व वालीची पत्नी तारा या दोघांनीही त्याला त्यावेळीं न जाण्याविषयी विनवले, पण वालीने कोणाचेच ऐकले नाही.

आपण वालीला रोखू शकत नाही हे जाणून सुग्रीवही त्याच्या मागोमाग निघाला. दोन्ही भावांना एकाच वेळी समोर पाहून मायावी घाबरून पळून जाऊ लागला. तेव्हा वाली व सुग्रीव त्याला हाकलत त्याच्या मागे लागले. मायावी त्यांना असे बरेच दूर घेऊन गेला व एका डोंगराच्या गुहेत घुसला. गुहेच्या तोंडावर झाडे-झुडपे माजलेली होती.

"मी मायावीला मारून येतो, तोपर्यंत तू या गुहेच्या द्वाराशी थांब." असे सुग्रीवाला सांगून वालीही गुहेत शिरला.

बराच काळपर्यंत वाट पाहूनही वाली गुहेबाहेर आला नाही; तेव्हा सुग्रीवाला काळजी वाटू लागली की वाली आत मेला तर नसेल? इतक्यात रक्ताची एक धार वहात गुहेबाहेर आलेली त्याला दिसली आणि गुहेतून येणारा आवाज मात्र राक्षसासारखा वाटला.

तेव्हा नक्कीच आपला भाऊ मेला असे समजून मोठ्या दुःखाने त्या गुहेचे तोंड एका मोठ्या शिळेने बन्द करून सुग्रीवाने वालीसाठी पाण्याने तर्पण केले व जड हृदयाने तो किष्किन्धेला परतला. ही वार्ता जाणून सर्व वानरांना फार दुःख झाले. शेवटी त्यांनी सुग्रीवाला राज्याभिषेक केला.

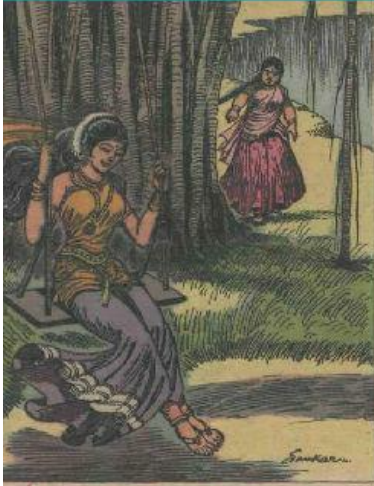
विनीला आणि वनदेवी

गंगावर गावात एक जोडपं रहात होतं– त्यांची नावं कमलापति नि वारिजा. त्यांना दोन मुलगे आणि एक मुलगी होती. मुलीचं नाव होतं विनीला. ती वयात आली होती, पण अजून तिला एक ही स्थळ सांगून आलं नव्हतं. कारण ती अंगाने स्थूल होती आणि फार भांडखोर होती. तिला भांडायला कारण लागायचं नाही. जरा तिच्या मनाविरुद्ध कुणी बोललं की लागलीच ती भांडायला! मग ती लहान-मोठं असं काही पहात नसे. तिच्या या स्वभावामुळे तिचे आई-वडील नि आसपासचे शेजारी ही तिच्याशी बोलायला घाबरत. तिची जाडी आणि भांडखोरपणा कमी झाला तरच तिचे लग्न होण्याची शक्यता आहे असे सर्वांना वाटे. पण हे तिला सांगायचं कोणी धाडस करीत नसे. अशी मुलुखा वेगळी होती विनीला! तिच्या स्थूल शरीरयष्टीकडे पाहून सर्वांनाच अमळ भीति वाटे.

दरम्यानच्या काळात एकदा विनीलाची काकी पाहुणी म्हणून तिच्या घरी आली. तिला जेव्हां सर्व हकिगत समजली तेव्हां तिने विनीलाला समजून सांगण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण ते ही सर्व पालथ्या घड्यावर पाणी! विनीला कसली काकीला भीक घालतीय?

यावर विनीला तणतणत म्हणाली– "मला उपदेश देणारी तू कोण? माझ्या वडिलांनी खूप कमवलंय, मी आपल्या मर्जीने वाटेल ते खाईन! मला कोणी चिडवलं तर मी गप्प बसणारी नाही! चांगली वरात काढीन, समजलं? माझ्या लग्नाच्या उठाठेवी दुसऱ्या कोणी कशाला करायच्या? काकी, आपलं गाठोडं बांधून चालू लागा! पुन्हा माझ्या बाबतीत

चम्पा आफळे

काही बोलायचं असलं तर या घरी न आलेलंच बरं. म्हणजे पुन्हा असली वेळ नको यायला!"

अशाच प्रकारे आणखी दोन-तीन नातेवाईकांनी विनीलाला उपदेश केला. विनीलाने त्यांना नुसती शिवीगाळच केली नाही, तर हात ही उगारला त्यांच्या वर! यावर सर्वांनी विनीलाच्या लग्नाचा विषय आपल्या डोक्यातून काढून टाकला. परमेश्वर जसं करील तसं होईल!

तिचे दोन्ही भाऊ आपल्या छोट्या बहिणीच्या लग्नाची प्रतीक्षा करून थकले. शेवटी कंटाळून त्यांनी आपापल्या पसंतीच्या मुलींशी लग्ने उरकून घेतली.

विनीलाचे आई-वडील म्हातारे झाले होते. आपल्या डोळ्यां देखत मुलीचं लग्न पाहण्याचं भाग्य लाभावं अशी त्यांची फार इच्छा होती. घरात भावजया आल्यानंतर सुद्धा विनीलाची संवय बदलली नाही. ती घरात एका कामाला हात लावत नसे. आणि वहिन्यांचे मात्र दोष दाखवण्याचा प्रयत्न करी. काही दिवस भावजयांनी हे सगळं सहन केलं, मग मात्र त्यांनी विनीलाला उलट सुनवायला सुरुवात केली.

घरात नणंदा-भावजयांची रोज भांडणं सुरू झाली. भांडण झालं की विनीला रूसून गावा बाहेरच्या तलावाच्या काठी असलेल्या विशाल वडापाशी जाई, पारंब्यांचा झोपाळा बांधून त्यावर झोके घेत बसे. अंधार पडल्यावर विनीलाचे भाऊ शेतावरून घरी येत, बहिणीला शोधण्यासाठी वडाजवळ येत आणि तिच्या विनवण्या करून तिला घरी घेऊन जात.

एक दिवशी भावजयांशी भांडून विनीला घराबाहेर पडली नि वडाच्या झाडाकडे जायला निघाली. भूक लागली की विनीला कासावीस होई. ती घरातून काही पैसे घेई, रस्त्यातील एकाद्या दुकानातून भरपूर खाद्य-पदार्थ खरेदी करी नि वडाच्या झोपाळ्यावर झोके घेत राही. त्या दिवशी सुद्धा विनीलाने शेंगदाणे आणि गूळ खरेदी

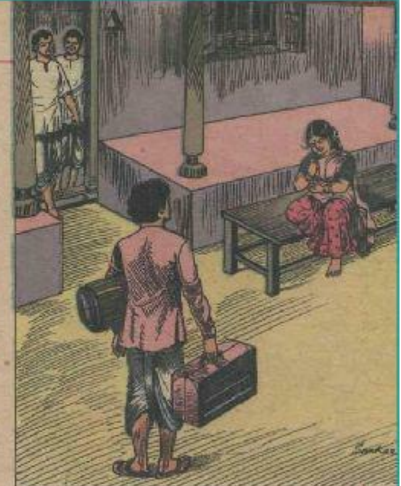
केला नि आपल्या पदरात बांधून तलावाच्या काठी पोचली.

वडाच्या झोपाळ्यावर कुणी तरी दुसरी स्त्री झोके घेताना दिसली. हे विनीलाला मुळिच सहन झाले नाही. ती रागा-रागाने त्या स्त्रीजवळ गेली नि म्हणाली–"तू कोण? माझ्या झोपाळ्या वर बसायचं धाडस कसं केलंस तू? हा झोपाळा मी माझ्यासाठी तयार केला आहे. त्याच्या वर बसायला दुसऱ्या कोणाला काय अधिकार? चल उठत आहेस की......" विनीलाने तिचा हात पकडून जोराने तिला खेचलं.

डोळे मिटून झोके घेणारी ती स्त्री जोरात ओरडली नि अदृश्य झाली.

तिला अदृश्य होत असलेली पाहून विनीलाचा राग आणखीच वाढला. आरडा-ओरडा करीत विनीला तिला म्हणाली–"कोण आहेस तू? धैर्य असलं तर समोर ये माझ्या. तू भूत अस नाहींतर प्रेत, मी तुला भिणारी नाही. तांत्रिकाच्या मदतीशिवाय मी तुला या झाडाखाली गाडून टाकीन. तू कोणी देवी-देवता असलीस तरी मी गप्प बसणार नाही. तुला शोधून काढून चांगली अद्दल घडवीन."

ती स्त्री आता विनीला समोर येऊन उभी राहिली आणि म्हणाली–"मी जवळच्या जंगलातील वनदेवी आहे. इकडून जाताना

तुझा झोपाळा पाहिला, नि झोके घेऊ लागले. तुला एवढा राग येईल असं मला वाटलं नव्हतं. आरडा-ओरडा करून माझ्या बद्दल गवगवा करू नकोस. नाही तर तो लाकूडतोड्या येऊन मला वर मागू लागेल!"

आता विनीलाचा पारा उतरला. ती वनदेवीला म्हणाली–"ठीक आहे. मी तुझ्याबद्दल कोणाला काही सांगणार नाही. पण माझं लग्न लवकर होईल असा मला वर देशील?"

पुन्हा अदृश्य होता होता वनदेवी म्हणाली–"होय, तुझी इच्छा पूर्ण होईल!"

दुसऱ्या दिवशी सकाळी एक तरूण एक पेटी नि बिस्तरा घेऊन विनीलाच्या घरी

आला. विनीला त्या वेळी आरामात बसून नाश्ता खात बसली होती. तिच्याकडे पहात तरुणाने विचारले–"इथे एकादी खोली भाड्याने मिळेल का ?"

एवढ्यात विनीलाचे भाऊ बाहेर आले. त्या तरुणाची विचारपूस केली. त्याचं नाव होतं पवन. शिक्षक बनून त्या गावात आला होता. तो अविवाहित होता. त्याचं असं कोणी नव्हतं. एकटाच होता बिचारा!

विनीलाच्या दोन्ही भावांनी आपापसात सल्ला-मसलत केली नि व्हरांड्यातील एका बाजूची खोली साफ-सूफ करून पवनला कमी भाड्याने दिली. पवनला खूपच आनंद झाला. त्याने आपलं सामान खोलीत ठेवलं.

पवन सकाळी उठून स्नान करून आपला स्वयंपाक करी. जेवण करून तो शाळेत गेला की एकदम रात्री खोली वर परत येई. कधी विनीला दिसली तर तिच्याकडे मोठ्या प्रेमाने पहात राही.

असे काही दिवस गेले. एक दिवशी पवन विनीलाच्या भावांना म्हणाला– "माझी विनीलाशी लग्न करायची इच्छा आहे! पण त्याच्या अगोदर विनीलाने बनवलेलं भोजन एकदा खाल्लं पाहिजे." कित्येक दिवस आपलं भोजन स्वतः तयार करून तो आता कंटाळला होता. हेच विनीलाच्या भावांना सांगून तो म्हणाला– "चांगला स्वयंपाक बनवणारी बायको मिळाली तर मी आपल्याला भाग्यशाली समजेन!" विनीलाचे भाऊ खुश झाले. घरात सर्वांना ही वार्ता समजली. त्या दिवशी विनीलाला स्वयंपाक करायला सांगितलं गेलं. पवनची अशी अट होती की विनीलाला स्वयंपाकात अन्य कोणी ही मदत करायची नाही.

स्वयंपाक करता करता विनीला विचार करू लागली. वनदेवीच्या कृपेने आता आपले लग्न तर होणार. आताच जरा डोक्यानं काम केलं पाहिजे. पवनला स्वयंपाक करायची सवय झाली होती. पण आपण केलेले पदार्थ जर पवनला आवडले तर मग तो कधी स्वयंपाक करणारच नाही. असं झालं तर जन्म भर तिला स्वयंपाक-घरातच खितपत पडावं लागेल. म्हणून तिने जाणून-बुजून सर्व खाद्य-पदार्थ बिघडून ठेवले!

पवन बरोबर सर्व जण जेवायला बसले. विनीलाने तयार केलेले पदार्थ कोणाच्या ही घशाखाली उतरू शकले नाहीत. हे हे पदार्थ खाणं म्हणजे एक शिक्षा असं सर्वांना वाटलं. पवनचा चेहरा तर पाहण्या-सारखा झाला. तो अर्धवट जेवण सोडून पानावरून उठला. सर्वांनी विनीलाला खूप फैलावर घेतलं. बिचाऱ्या विनीलाने मुकाट्याने सर्व काही ऐकून घेतलं.

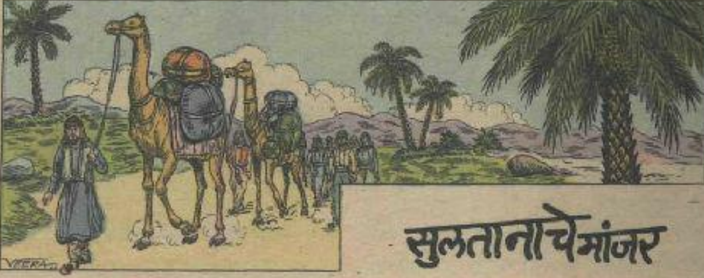
दुसऱ्या दिवशी सकाळी सर्व जण उठले तेव्हा पवनने खोली सोडून दिलेली होती. खोलीत एक पत्र मिळाले. त्यात लिहिले होते–"विनीलाने तयार केलेले भोजन आपण खाऊ शकणार नाही. वनदेवीनेच काय खुद्द परमेश्वराने वरदान दिले तरी विनीलाशी लग्नाला कोणी तयार होईल असे मला वाटत नाही."

हे पत्र वाचून सर्वांत अधिक दुःख झाले विनीलाला! वनदेवीने दिलेले वरदान असे व्यर्थ सिद्ध होईल असे तिला कधी वाटले नव्हते. त्या दिवसापासून घरात सर्व जण तिची उपेक्षा लागले. तलावाच्या आसपास विनीलाने अनेक वेळा वनदेवीचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला. पण व्यर्थ! वनदेवी तिला कधी ही दिसली नाही.

या घटने नंतर मात्र विनीला मध्ये एकदम खूप बदल झाला. भावजयांच्या कामात ती मदत करू लागली. अशा रीतीने झडझडून काम करायला लागल्यावर विनीलाचा लठ्ठपणा आपोआप कमी होऊ लागला. आता विनीला अधिक आकर्षक दिसू लागली.

यानंतर थोड्याच दिवसात शेजारच्या गावच्या एका प्रतिष्ठित शेतकऱ्याने आपल्या मुलासाठी विनीलाला मागणी घातली. सर्वांनाच मोठं आश्चर्य वाटलं. विनीलाचं लग्न मोठ्या थाटामाटात साजरं झालं. शेवटी वनदेवीचं वरदान अशा रीतीने सफळ झालं.

सुलतानाचे मांजर

मिसर शहरात महम्मद नावाचा व्यापारी रहात असे. एकदा तो सामान-सुमान व नोकरा-चाकरांसह व्यापारासाठी निघाला. अनेक शहरातून थांबत तो जवळच्या माल विकी आणि तेथे जो माल स्वस्त मिळेल तो घेऊन पुढील शहरात विकी. बऱ्याच महिन्यानंतर महम्मद एका मोठ्या शहरात पोचला.

या शहरात थोडी विश्रान्ती घ्यावी या विचाराने आपल्या साथीदारांसह तो एका मुसाफिरखान्यात उतरला.

त्यावेळी आणखी एक व्यापारी तेथे येऊन महम्मदला म्हणाला—"मित्रा, इथे येणारे सर्व व्यापारी इथल्या सुलतानाला उत्तमोत्तम नजराणे भेट म्हणून देतात. नजराणा घेतला की सुलतान त्या व्यापाऱ्याला बुद्धिबळं खेळायचे आमन्त्रण देतो." सुलतानाला भेटायची महम्मदची जराही इच्छा नव्हती. तरीही नाइलाज म्हणून आपल्याजवळच्या काही मौल्यवान वस्तु त्याने सुलतानाला नजर केल्या.

तो नजराणा घेऊन सुलतान खूष झाला आणि त्याने व्यापाऱ्याला त्याची हालहवाल विचारली, त्याच्या व्यापाराबद्दल त्याच्याशी गप्पागोष्टी केल्या अन् शेवटी सुलतान त्याला म्हणाला—"आज रात्री तू माझ्या कोठीवर ये, आपण बुद्धिबळं खेळू."

रात्री महम्मद कोठीवर गेला. सुलतानाने त्याला आपल्या समोर बसवले.

"हे पहा, खेळ सुरू करण्यापूर्वी खेळाचे नियम लक्षात घे. माझ्याजवळं एक हुशार मांजर आहे. ते रात्रभर आपल्या शेपटीवर सात पणत्या तोलू शकतं. आपण जोपर्यंत खेळत राहू, तोपर्यंत मांजराने शेपटीवर सात दिवे तोलून धरले, तर तुझी सारी संपत्ति माझ्या ताब्यात येईल आणि मी तुला तुरुंगात बंद करून ठेवीन. पण असं न होता जर मांजर हललं, अन् एक जरी दिवा खाली पडला तर मी आपली हार कबूल करीन. अशा स्थितीत माझा सर्व खजिना तुझा होईल अन् माझं काय करायचं, ते तू करू शकतोस." सुलतान म्हणाला.

महम्मद बिचारा काय बोलणार यावर? नाइलाजच झाला त्याचा! पळून जाऊ शकत नव्हता तो तिथून, अन् खेळायला नकारही देऊ शकत नव्हता! आपली इस्टेट व प्राणांचीही आशा सोडून वैतागाने महम्मद तसाच बसून राहिला.

सुलतानाचे मांजर तेथे आणले गेले; त्याच्या शेपटीवर सात पणत्या ठेवल्या गेल्या आणि वातीही पेटवल्या गेल्या. आता सुलतान व महम्मद यांचा खेळ सुरू झाला.

तीन रात्री व तीन दिसत तो डाव चालून राहिला. मांजराने बिलकुल हालचाल केली नाही. आता महम्मदची सहनशक्ती संपली व त्याने आपली हार कबूल केली. मुसाफिर खान्यातून आपला सर्व माल व पैसा-अडका मागवून त्याने तो सुल्तानाच्या हवाली केला. नंतर सुलतानाने महम्मदला आपल्या तळघरात कैदेत ठेवले.

तिकडे महम्मदची बायको झरीना आपल्या नवऱ्याची वाट पहात होती, परन्तु महम्मद परतलाच नाही. काही काळानंतर महम्मदचा एक नोकर कसाबसा परत आला आणि रडत-रडत त्याने झरीनाला झाला प्रकार सांगितला. झरीनाने त्याचे बोलणे ऐकून घेतले. नंतर ती काहीशी विचारात पडली.

झरीनाने आपल्या नवऱ्याला सोडवून आणायची पक्की योजना बनवली. बरेचसे उंदीर पकडून तिने ते एका पेटीत बन्द करून ठेवले. थोडेसे सोने बरोबर घेऊन, पुरुष-वेष परिधान करून, नोकर-चाकरबरोबर घेऊन ती सुलतानाच्या शहरात पोचली.

तेथे ती एका मुसाफिरखान्यातच उतरली. सोन्याच्या थाळ्यांतून किमती नजराणे

ठेऊन ते नोकरांच्या हाती देऊन त्यांच्यासह ती सुलतानाकडे गेली. नोकरांना तिने सांगून ठेवले की ती जेव्हा सुलतानाशी बुद्धिबळं खेळेल, तेव्हा त्यांनी एक-एक उन्दीर पेटीतून काढून त्या खोलीत सोडावा.

सुलतान झरीनाला एक पुरुषच समजला आणि नजराणा घेऊन त्याने तिला खेळायचे निमन्त्रण दिले. खेळाचे नियमही सांगितले.

झरीना व सुलतान यांचा बुद्धिबळाचा डाव सुरू झाला. मांजराच्या शेपटीवर सात दिवे ठेवले गेले आणि ते अगदी दगडाच्या मूर्तीसारखे जसेच्या तसे तेथे बसून राहिले.

खेळ सुरू झाल्यावर थोडया वेळाने झरीनाच्या नोकरांनी एक एक उन्दीर त्या खोलीत सोडून द्यायला सुरुवात केली. पहिला उन्दीर पाहून मांजर हालले नाही.

आणखी थोडया वेळाने झरीनाच्या नोकराने दुसरा उन्दीर सोडला अन् पाठोपाठच आणखी तीन-चार उन्दीर एकदम सोडले. ते सर्व खोलीत आले अन् मांजराला पाहून घाबरले. नंतर त्यांनी इकडे पळायला व उडया मारायला सुरुवात केली. इतके उन्दीर समोर दिसल्यावर मांजर गप्प कसे रहाणार? त्याने एकदम आपल्या जागेवरून उडी मारली अन् ते उंदरांच्या मागे धावलं! त्याच्या शेपटीवरचे सातही दिवे जमिनीवर पडले!

झरीनाचे नोकर ताबडतोब आत घुसले व सुलतानाला मारू लागले. तो आरडाओरडा करू लागला, पण सुलतानाचे कोणीही नोकर त्याच्या मदतीला धावले नाहीत! कारण तो त्यांच्यावर जुलूम करत असे. नोकरांच्या मनात त्याच्याबद्दल अगदी तिटकारा असे.

आता झरीनाने सुलतानाला तळघरात डांबले आणि त्या तळघरातून आपल्या नवऱ्याला व इतर बन्द करून ठेवलेल्या व्यापाऱ्यांनाही सोडवले. नंतर सुलतानाची सर्व दौलत आणि आपल्या नवऱ्याला घेऊन झरीना आपल्या मुलुखात परत आली.

दारात शिरणार नाही असा लाडू

एक दिवशी एक माणूस काकडयांचं पोतं डोक्यावर घेऊन विकायला निघाला. आळशी नित्यानंदाने काकडीवाल्याला थांबवलं नि उगाच काहीच्या काही प्रश्न विचारून त्याला सतावायला सुरुवात केली. काकडीवाला संतापून म्हणाला–"मोठा आलाय खरेदी करणारा!"

नित्यानंदाला राग आला. तो काकडीवाल्याला म्हणाला–"तुझ्या पोतं भर काकडया खाऊन टाकीन! समजलास काय?"

"तुझ्यासारखे चार खायला बसले तरी तरी पोतं भर काकडया खाऊ शकणार नाहीत!" काकडीवाला जोरात म्हणाला.

नित्यानंद म्हणाला–"पैज लाव."

"या सगळया काकडया तू एकटयाने खाल्ल्यास तर दारात शिरणार नाही असा लाडू मी तुला देईन." काकडीवाल्याने आव्हान दिले.

"असा लाडू तू मुळीच देऊं शकणार नाहीस!" नित्यानंदाने आव्हान परतवलं.

काकडीवाला म्हणाला–"तू या सगळया काकडया तर खाऊन दाखव!"

"दारात न शिरणारा लाडू जर तू मला दिलास तर मी तुला शंभर रुपये देईन. पण जर तू देऊं शकला नाहीस तर तू मला शंभर रुपये द्यायचे!" नित्यानंद म्हणाला.

काकडीवाल्याने अट मान्य केली. डोक्यावरचं काकडयांचं पोतं खाली उतरवलं. आळशी नित्यानन्दाने एक-एक काकडी हाती घेऊन तिचा टवका काढला, नि थुंकून टाकला. अशा रीतीने सर्व काकडयांचे टवके काढून तो म्हणाला–"बघ, सगळया काकडया खाऊन टाकल्या मी!"

काकडीवाला म्हणाला–"काय थट्टा चालवली आहेस?"

"थट्टा! काय म्हणतोस काय? सगळ्या काकड्या मी खाल्लेल्या आहेत. कुणाला ही विचार, प्रत्येक जण असंच म्हणेल! जो तो म्हणेल या तर खाल्लेल्या काकड्या आहेत!" नित्यानंद म्हणाला.

तो पर्यंत काही लोक जमा झाले. सर्वांनी आळशाची बाजू घेतली. बिचारा काकडीवाला रिकामं पोतं घेऊन जायला निघाला तर नित्यानंद त्याला थांबवीत म्हणाला–"दारात न शिरणारा लाडू कुठे आहे? तो आण."

काकडीवाल्याचा चेहरा एकदम उतरला. त्याची बाजू घेऊन लोक म्हणाले–"तो बिचारा कोठून आणणार असला लाडू?"

"नाही, पैंज हारली तर शंभर रुपये देण्याची बोली होती, ते सगळे मला मिळाले पाहिजेत!" नित्यानन्द म्हणाला. लोकांनी खूप समजाऊन सांगितलं, पण नित्यानन्द जियल्या तिथे!

काकडीवाल्याची पाचापर धारण बसली. शंभर रुपये कोठून आणून द्यायचे? एकदम त्याच्या मनात एक विचार चमकला. हलवायाच्या दुकानात जाऊन एक रुपयाला एक लाडू आणला नि तो नित्यानन्दला देऊ लागला.

नित्यानन्द म्हणाला–"दारात शिरणार नाही असा लाडू पाहिजे. हा पिटुकला नको."

काकडीवाल्याने सांगितलं–"दारात न शिरणारा लाडू तो हाच!" काकडीवाला जवळच्या घराच्या एका दारापाशी गेला. तिथे लाडू ठेवला नि म्हणाला–"हे लाडवा, शिर या दारातून आत शीर, शीर ना बेटा!"

लाडू जरा सुद्धा हालला नाही. काकडीवाला म्हणाला–"पहा, आहे की नाही दारात न शिरणारा हा माझा लाडू?"

"आहे बाबा!" म्हणत नित्यानन्द तेथून पळता पाय काढू लागला. काकडीवाला त्याला पकडत म्हणाला–"जातोस कुठं? पैजेचे शंभर रुपये अगोदर टाक, नि मग जा खुशाल!"

आळशी नित्यानन्दाने मुकाट्याने शंभर रुपये काढून दिले. त्याने कानाला खडा लावला, इथून पुढं पैंज मारायची नाही.

दगड बनलेले वृक्ष

अमेरिकेतील अरीझोना जंगलात असे कित्येक वृक्ष आहेत ज्यांचे दगड बनले आहेत. पण हे कसे झाले? वीस कोटी वर्षांपूर्वी जी प्रचंड वादळे झाली, त्यांच्या मुळे २०० फुट उंचीची झाडे उपटून आडवी झाली. नंतर त्यांच्यावर माती आणि वाळू यांचे थरा वर थर जमत गेले. कालांतराने हे वृक्ष प्रस्तरवत् झाले. सात कोटी वर्षां पूर्वी जेव्हां पृथ्वीचा आकार पुन: वाढला तेव्हा हे वृक्ष वर आले. पृथ्वीच्या पोटातील वालुकामय दगडांतून वाट काढीत ते पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर आले.

एरिबस पर्वत

अंटार्क्टिकाच्या अति दक्षिण टोकावर एक जिवंत ज्वालामुखी पर्वत आहे–त्याचं नाव एरिबस. याची उंची १२,४५० फुट आहे. त्याच्या शिखराच्या तोंडाचा व्यास २,६०० फुट आहे.

लाजाळू

मिमोसा पुडिका म्हणजे लाजाळू नावाची एक अति कोमल वनस्पति आहे. तिला नुसता स्पर्श केला की तिची पाने आकुंचन पावतात. नंतर काही काळाने ती पुन्हा उमलतात.